

Grzegorz Kudlak

Personalistyczna koncepcja resocjalizacji w ujęciu Krystyny Ostrowskiej

Personalistic conception of social rehabilitation of Krystyna Ostrowska

Krystyna Ostrowska w swoim życiu zawodowym i naukowym łączyła pracę nad teoretycznymi aspektami resocjalizacji i obszarami wspierającymi działania resocjalizacyjne. W licznych inicjatywach podejmowanych w obszarze zawodowym, jak i praktycznym, K. Ostrowska przypomina o niezbywalnej godności każdego człowieka bez względu na to, w jakiej sytuacji się znajduje. Szczególne miejsce znajduje w jej rozważaniach naukowych koncepcja resocjalizacji, rozwijana jako model dobrego życia charakterystyczny dla nurtu humanistycznego i personalistycznego. Podejmowanie przez K. Ostrowską tematów z obszaru pomocy człowiekowi skazanemu, osobowości dorosłych i młodocianych przestępców, agresji i nieprzystosowania dzieci i młodzieży, roli rodziny w wychowaniu, roli szkoły w rozwoju dzieci i młodzieży, wsparcia społecznego i wartości, czy pomocy postpenitencjarnej dla więźniów i ich rodzin wyznacza niejako naukowy kierunek i zainteresowania K. Ostrowskiej, co znajduje odzwierciedlenie w jej licznych publikacjach naukowych.

Słowa kluczowe: resocjalizacja, personalizm, wsparcie społeczne, pomoc postpenitencjarna, wartości.

In her professional and academic life, Krystyna Ostrowska combined work on theoretical and practical aspects of social rehabilitation. With her numerous academic and applied research initiatives, K. Ostrowska reminds us of the inalienable dignity of every human being, regardless of their life situation. The concept of social rehabilitation, developed as a model of good life characteristic for the humanistic and personalist trend, finds a special place in K. Ostrowska's academic considerations.

She addressed issues such as helping convicts, the personality of adults and juvenile offenders, aggression and maladjustment of children and young adults, the role of the family in education, the role of the school in the development of children and adolescents, social support and values, as well as post-penitentiary assistance for prisoners and their families. These areas show scientific direction and interests of K. Ostrowska, as reflected in her numerous academic publications.

Key words: social rehabilitation, personalism, social support, post-penitentiary assistance, values.

Wprowadzenie

Pojęcie personalizmu zazwyczaj związane jest z osobą Emanuela Mouniera. Myśliciel ten akcentował prymat osoby, który w pełni realizuje się w jej relacjach do innych osób i jej otwartości wobec drugiego człowieka. Takie rozumienie człowieka, które wyrosło na odwoływaniu się do twierdzeń socjalistów i marksistów, a jednocześnie na krytyce kapitalistycznej cywilizacji konsumpcyjnej i egzystencjalistycznego egoistycznego indywidualizmu, wzbudza wiele dyskusji, ale doczekało się różnego rozumienia. W literaturze przedmiotu znajdujemy liczne podziały i definicje personalizmu. Definicje te dzieli się np. ze względu na obszar kulturowy i język, ze względu na charakter przyjętej koncepcji osoby, społeczeństwa, kultury, światopoglądu czy założeń filozoficznych. W rozważaniach filozoficznych wyróżnia się personalizmy: idealistyczny, metafizyczny, fenomenologiczny, etyczny, pragmatyczny, panpsychiczny, dualistyczny, relatywistyczny, monadystyczny, panteistyczny, absolutystyczny, ateistyczny, moralno-społeczny, religijny, teologiczny, naturalistyczny, spirytualistyczny¹. Wielość tych teorii i obszernie rozważania na ten temat systematyzuje I. Dec, który grupuje kierunki personalistyczne, dzieląc je na trzy rodzaje: personalizm horyzontalny (ateistyczny), personalizm wertykalny (teistyczny) – pozatomistyczny oraz personalizm klasyczny – tomistyczny o orientacji metafizycznej².

---

¹ W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1985; I. Dec, *Personalizm w filozofii: (próba systematyzacji)*, „Biblioteka Teologii Fundamentalnej” 2008, nr 3, s. 301-313.

² I. Dec, *Personalizm*, [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, red. Andrzej Maryniarczyk, t. VIII, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2007, s. 122-127.

Personalizm horyzontalny, zwany także humanizmem, budował się zazwyczaj na ściśle materialistycznej wizji człowieka, którego w środowisku przyrodniczym wyróżniała świadomość, praca, wolność, relacje społeczne. Ten rodzaj personalizmu uznawany jest właśnie za humanizm, ponieważ człowiek jest w nim ujmowany jako część materialnego świata z całkowitym pominięciem duchowego wymiaru jego życia. Tego typu personalizmy, wolne od wpływów religijnych i ideologicznych, stały się narzędziem służącym ideologiom państw totalitarnych³.

Personalizmy teistyczne – pozatomistyczne obejmują pewne podgrupy, które I. Dec dzieli na kilka podgrup, wśród których wymienia: personalizm moralno-społeczny (E. Mounier), personalizm fenomenologiczno-aksjologiczny (M. Scheler, R. Ingarden), personalizm egzystencjalistyczno-dialogiczny (K. Jaspers, G. Marcel) oraz personalizm ewolucyjno-kosmiczny (P. Teilhard de Chardin). Te personalizmy uwzględniają w strukturze bytu ludzkiego element duchowy i transcendencję człowieka wobec świata przyrody⁴.

Personalizm klasyczny (tomistyczny) odwołuje się do greckich klasyków filozofii, przede wszystkim Arystotelesa, oraz do ich późniejszych kontynuatorów (Boecjusza, Tomasza z Akwinu). Centralnym pojęciem tego personalizmu jest osoba (łac. *persona*, gr. *prosopon*), której pierwszą definicję sformułował rzymski filozof Anicius Manlius Boethius, dla którego „*Persona rationalis naturae individua substantia est*” (Osoba jest indywidualną substancją natury rozumnej). Tomasz z Akwinu uznał osobę za szczytową formę bytu, charakteryzującą się samoistnością (własnym aktem istnienia), rozumnością, wolnością i indywidualnością⁵.

Rozważania dotyczące koncepcji resocjalizacji K. Ostrowskiej wpisują się właśnie w takie rozumienie personalizmu. W całej swej pracy naukowej konsekwentnie widzi ona człowieka potrzebującego, a nie przestępcę, więźnia czy skazanego. Autorka określa to następującym sformułowaniem: „(...)osoba jest to substancja przedmiotowo-podmiotowa, somatyczno-duchowa, immanentno-transcendentna, indywidualno-społeczna

---

³ I. Dec, *Personalizm czy personalizmy?*, [w:] *Osoba i realizm w filozofii. Zadania Współczesnej Metafizyki*, praca zbiorowa pod red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2020, s. 47-67.

⁴ *Ibidem*, s. 122-127.

⁵ A. Andrzejuk, *Jaki personalizm? Szerokie i wąskie rozumienie*, [w:] *Personalizm a súčasnosť. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. P. Dancák, D. Hruška, M. Rembierz, R. Šoltés, Prešov 2010, s. 19-25.

(...), rozwijająca się (...) w głąb, wwyż i w nieskończoność”⁶. Naukowa praca K. Ostrowskiej wpisuje się w główną tradycję myślową, jaką jest w Polsce personalizm, który „(...) przenika całą mentalność polską we wszystkich dziedzinach życia i nauki”⁷. B. Kiereś⁸ wymienia typowe cechy tego personalizmu: przekonanie o nieskończonej godności człowieka, jego transcendencji wobec świata przyrody oraz o jego wolności osobistej, a także społecznej. Takie rozumienie było kształtowane przez myślicieli, poetów i filozofów, których autorka wymienia za Cz. Bartnikiem: Witelona, Wincentego Kadłubka, Piotra Wysza, Jana z Trzciany, Wojciecha Nowopolskiego, Wojciecha Basaja ze Szczebrzeszyna, Jana z Turbina, Szymona Marycjusza z Pilzna, Jana Kantego Podoleckiego, Bronisława Ferdynanda Trentowskiego, Cypriana Kamila Norwida, Stanisława Wyspiańskiego, a współcześnie m.in. Karola Wojtyłę – Jana Pawła II, Stefana Wyszyńskiego, Wincentego Granata, Mieczysława Gogacza, Mieczysława Alberta Krąpca⁹.

Od początku aktywności naukowej K. Ostrowska postrzega i opisuje człowieka jako osobę: z jej godnością, wartością i niezbywalnymi prawami, i do takiego podejścia przekonuje zarówno w swej pracy naukowej, jak i życiu osobistym. Każdy z obszarów badawczych, jakie autorka podejmuje w swojej drodze naukowej, charakteryzuje się troską o człowieka. Dotyczy to dzieci, młodzieży, troski o rozwój rodzin, ale także – a może przede wszystkim – rodzin dysfunkcyjnych, eurosierot, wychowanków zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, więźniów i ich rodzin.

W tym kontekście szczególne miejsce znajduje w rozważaniach naukowych K. Ostrowskiej koncepcja resocjalizacji, rozwijana jako model dobrego życia charakterystyczny dla nurtu humanistycznego, personalistycznego (psychologia i resocjalizacja pozytywna). Konsekwentnie podejmuje tematy z obszaru pomocy człowiekowi skazanemu, osobowości dorosłych i młodocianych przestępców, agresji i nieprzystosowania dzieci i młodzieży, roli rodziny w wychowaniu, roli szkoły w rozwoju dzieci i młodzieży, wsparcia społecznego i wartości, czy pomocy postpenitencjarnej dla więźniów i ich rodzin. Ma to odzwierciedlenie w promowaniu przez K. Ostrowską myśli psychologii pozytywnej, która

---

⁶ Cz. Bartnik, *Personalizm*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2000, s. 193.

⁷ Ibidem, s. 139.

⁸ B. Kiereś, *Personalizm w pedagogice*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2016, nr 2, s. 271-281.

⁹ Ibidem, s. 273.

akcentuje różne kategorie opisu diagnostycznego człowieka i zwraca uwagę przede wszystkim na: wielowymiarowość (różne sfery funkcjonowania) i ciągłość (proces rozwoju w pełnym cyklu życia). Ścieżką rozwoju jednostki mogą zmierzać w kierunku prospołecznym, prorozwojowym lub antyspołecznym, destrukcyjnym rozwojowo¹⁰. Istotnym dla zmiany jest odkrywanie potencjałów (diagnoza pozytywna), zarówno z perspektywy skuteczności działań resocjalizacyjnych, jak i warunkującej tę zmianę humanistycznej perspektywy widzenia problemów rozwoju człowieka. By stworzyć optymalne warunki rozwoju człowieka, różne mechanizmy rozwojowe (wychowanie vs. samowychowanie, podleganie wpływom środowiska vs. oddziaływanie na środowisko życia) muszą być we względnej równowadze¹¹.

To personalistyczne, osobowe myślenie o człowieku, bez względu na jego sytuację życiową, znajduje swoje odbicie w osobistym doświadczeniu K. Ostrowskiej. Opisuje ona jako ważne dla siebie wydarzenie, kiedy jako młoda adeptka psychologii zadała pytanie: jak ma pracować z agresywnym młodym człowiekiem? Usłyszała wtedy odpowiedź: „Trzeba go pokochać”. Stało się to niejako inspiracją do realizowania tego zadania. Owa powinność pokochania osób pozostających pod wpływem naszych oddziaływań korekcyjnych lub gdy podejmujemy je z własnej woli, sprowadza się do wszechstronnego i dogłębnego poznania tych osób¹². Taki sposób myślenia o osobach powierzonych opiece pedagogów, psychologów, wychowawców, rodziców i wszystkich pomagających stał się ważnym aspektem w pracy naukowej K. Ostrowskiej, prawie w całości poświęconej szeroko pojętemu zrozumieniu człowieka potrzebującego i wypracowania skutecznych metod pomocy. Owe podmiotowe traktowanie każdej osoby, poznawanie jej potencjału i wykorzystanie go dla celów prospołecznych, jest szczególną troską w pracy naukowej K. Ostrowskiej, szczególnie w takich obszarach pracy resocjalizacyjnej jak: pojęcie i warunki wsparcia społecznego, poszukiwanie zasobów i pomoc postpenitencjarna w kontekście działalności Stowarzyszenia

---

¹⁰ M. Seligman, *Helplessness: On Depression, Development, and Death*, W.H. Freeman, San Francisco 1975; M. Seligman, *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*, Free Press, New York 2002; M. Seligman, *Optymizmu można się nauczyć*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2010.

¹¹ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 11.

¹² K. Ostrowska, *Warunki pozytywnej resocjalizacji*, [w:] *Resocjalizacja wobec tajemnicy zła*, praca zbiorowa pod red. K. Biel, M. Szutki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, s. 115-132.

Penitencjarnego „Patronat”. Właśnie te obszary zostaną przedstawione w niniejszym artykule, szczególnie z punktu widzenia rozważań naukowych prof. Krystyny Ostrowskiej.

Nieprzystosowanie społeczne i jego źródła

Zmieniająca się rzeczywistość sprawia, że nieustannie mamy do czynienia ze zjawiskiem nieprzystosowania społecznego, a profil tego zjawiska w odniesieniu do zachowań stanowiących jego wskaźniki można uznać za umiarkowanie statyczny. K. Zaremba, powołując się na takich badaczy jak: K. Ostrowska¹³, S. Turlej¹⁴, E. Wysocka¹⁵, J. Nowak¹⁶, zauważa, że o ile profil niedostosowania społecznego nie zmienia się diametralnie, to w miarę upływu czasu pojawiają się nowe formy zachowań destrukcyjnych¹⁷. Jako stałe zachowania charakteryzujące zjawisko nieprzystosowania społecznego przywołani autorzy wymieniają: zażywanie przez młodzież środków odurzających, stosowanie agresji werbalnej i fizycznej, dokonywanie czynów karalnych oraz zaniedbywanie obowiązków szkolnych, w tym chodzenie na wagary. Takie zachowania, jak używanie wulgaryzmów czy spożywanie alkoholu w ostatnich latach przestało różnicować młodzież podsądną i nieprzestępczą, co może oznaczać, że standardy zachowań zostały rozchwiane, a zatem zachowania, które jeszcze kilka lat temu były spotykane tylko w środowiskach wysoce zdemoralizowanych i zdeprawowanych, są aktualnie bardziej akceptowane społecznie¹⁸.

Mimo wdrażania programów korekcyjnych i resocjalizacyjnych, zjawiska te nadal stanowią wyzwanie dla wychowawców, pedagogów i osób resocjalizujących, by – jak pisze K. Ostrowska w recenzji do książki Anety Paszkiewicz pt. *Problemy uczniów niedostosowanych społecznie. Analiza historii życia pensjonariuszy Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego* – „(...) być punktem wyjścia do dostosowania programów wychowawczych

---

¹³ K. Ostrowska, *Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych. Analiza kryminologiczna*, PWN, Warszawa 1981.

¹⁴ S. Turlej, *Młodzież społecznie niedostosowana*, WSiP, Warszawa 1982.

¹⁵ E. Wysocka, *Diagnoza w resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2008.

¹⁶ J. Nowak, *Psychospołeczne uwarunkowania przestępczości dziewcząt*, Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej, Elbląg 2008.

¹⁷ K. Zaremba, *Charakterystyka nieprzystosowania społecznego młodzieży podsądnej*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, t. XXVII, s. 34.

¹⁸ K. Zaremba, op. cit., s. 18-19.

tych placówek do kondycji psychologiczno-pedagogicznej kierowanych do niej wychowanków. Innymi słowy recenzowana praca w wydatnym stopniu może pomóc zbliżeniu praktyki pedagogicznej w placówkach wychowawczo resocjalizujących do faktycznych potrzeb pensjonariuszy i środowiska, z którego się wywodzą. Co z kolei, mam nadzieję, przyspieszy powrót dzieci i młodzieży do ich otwartego, naturalnego środowiska, a także pomoże rozwinąć bardziej efektywne programy profilaktyczne w szkole i środowisku lokalnym”¹⁹.

Opracowywanie tych programów nie będzie jednak skuteczne bez wnikliwej analizy środowiska wychowawczego, rozumianego jako środowisko rodzinne, szkolne oraz grupy rówieśnicze, które K. Ostrowska uznaje za istotne. Píše, że „Cechą znamioną dla wszystkich grup jest to, że w każdej z nich zachodzi jakiś układ relacji pomiędzy jej członkami i ten układ wyznacza zakres i charakter możliwego wywierania wpływu na poszczególnych członków, ich sposób reagowania, zachowania, a nawet osobowość”²⁰. W tym znaczeniu młody człowiek jest szczególnym typem osobowości, który nie osiągnął jeszcze dojrzałości w sferze psychicznej, fizycznej czy społecznej. Ten etap kształtowania i rozwoju jest okresem, kiedy przy braku sprzyjających warunków psychofizycznych i środowiskowych może dojść do wadliwego przystosowania do obowiązujących norm. Może mieć to związek z nieprawidłowo funkcjonującym środowiskiem rodzinnym, szkolnym czy grupą rówieśniczą i stać się powodem niedostosowania społecznego²¹. Dlatego też podstawą działań korygujących i naprawczych jest diagnoza środowiska rodzinnego młodzieży poddanej wzmoczonej opiece wychowawczej i resocjalizacyjnej²². K. Ostrowska, badając środowiska rodzinne osób z dewiacjami, ustaliła dziesięć wskaźników, według których można było dokonać ich oceny na skali: pozytywne – negatywne. Były to: alkoholizm ojca, alkoholizm matki, karalność sądowa ojca, karalność sądowa matki, niemoralne prowadzenie się matki, zupełny brak zainteresowania nieletnim i rodziną ze strony ojca, zaniedbanie nieletniego i domu przez matkę, ograniczenie

---

¹⁹ A. Paszkiewicz, *Problemy uczniów niedostosowanych społecznie. Analiza historii życia pensjonariuszy Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Difin, Warszawa 2012.

²⁰ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2008, s. 218.

²¹ R.M. Ilnicka, *Środowiskowy kontekst niedostosowania społecznego młodzieży*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2008, s. 35.

²² M. Jordan, *Środowisko rodzinne młodzieży o zaburzonej socjalizacji*, [w:] *Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, praca zbiorowa pod red. Z. Jasińskiego, I. Mudreckiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 8.

lub pozbawienie władzy rodzicielskiej ojca, ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej matki, negatywna opinia o rodzeństwie²³.

Wadliwe funkcjonowanie systemu rodzinnego skutkuje nieprzystosowaniem społecznym. Wydaje się, że dogłębna diagnoza ma tu kluczowe znaczenie. K. Ostrowska zwraca uwagę, że dotychczasowy psychiatryczny model diagnozy funkcjonujący w praktyce ma mankamenty. Diagności bowiem koncentrują się głównie na przeszłości badanego, a zbyt mało uwagi przywiązują do sytuacji, w jakiej funkcjonuje badana jednostka oraz pomijają te elementy, które mogą wyznaczyć przyszłość. Stąd postulat autorki o przyjęcie funkcjonalnego modelu diagnozy, gdyż zadaniem diagnosty jest ustalenie „(...) przyczyn aktualnego zachowania jednostki poprzez analizę wyraźnie określonych zdarzeń środowiskowych, które mogą być obiektywnie zidentyfikowane i którymi można manipulować w celu zmiany zachowania, postaw, motywacji jednostki przeżywającej problem”²⁴. Taka diagnoza mogłaby przyjąć następującą przykładową postać (tabela 1), którą każdy diagnosta mógłby sporządzić według własnego uznania.

Dogłębne poznanie źródeł (patrz: tabela 1) jest istotne z punktu widzenia określenia obszarów destrukcyjności. Zaburzenia bowiem mają wpływ na percepcję otaczającej rzeczywistości i w połączeniu z osobistym doświadczeniem stają się składowymi jednego z najważniejszych wymiarów osobowości, jakim jest wiedza o sobie i świecie. Ta zaś jest fundamentem przystosowania się i wyboru sposobów radzenia sobie w sytuacjach trudnych, stresowych bądź – jak w tym przypadku – związana z niedostosowaniem²⁵.

---

²³ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 191.

²⁴ K. Ostrowska, *Diagnozowanie psychologiczne nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży*, [w:] K. Ostrowska, E. Milewska, *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1986, s. 18-19.

²⁵ K. Ostrowska, *Postępowanie z nieletnimi z perspektywy psychologii humanistycznej*, „Archiwum Kryminologii” 2008, nr XXIX-XXX, s. 393-408.

Tabela 1. Model postępowania diagnostycznego w ujęciu K. Ostrowskiej²⁶

Ujawnione symptomy nieprzystosowania i ich nasilenie (skalowanie)	Źródła – przyczyny i mechanizmy niedostosowania społecznego
<ul style="list-style-type: none"> • systematyczne wagary, • spędzanie czasu w sposób niekontrolowany poza domem, • przebywanie w towarzystwie zdemoralizowanych kolegów, • ucieczki z domu, • picie alkoholu, • wandalizm, • kradzieże, • zażywanie środków uzależniających, • demoralizacja seksualna. 	<ul style="list-style-type: none"> • źródła konfliktowych zaburzeń, tkwiących w samej jednostce (psychofizycznej strukturze jednostki), • źródła konfliktowych zaburzeń tkwiących w środowisku rodzinnym (osobowość rodziców, złe i wadliwe metody wychowawcze, patologia rodziny, odmienność norm moralnych i wzorów realizowania potrzeb psychicznych, społecznych i biologicznych, charakter więzi emocjonalnych w rodzinie, pozycja i status osoby badanej w grupie rodzinnej, realizowany przez rodziców system wartości, poziom socjokultury rodziny, pozycja społeczno-ekonomiczna rodziny w stosunku do innych rodzin z najbliższego i znaczącego otoczenia jednostki), • źródła konfliktowe tkwiące w środowisku szkolnym (pozycja dziecka w szkole, subiektywne odczucie badanego dotyczące potrzeby uczenia się i własnych możliwości, obiektywna ocena możliwości szkolnych dziecka, charakter więzi pomiędzy dzieckiem a nauczycielami, istnienie pozytywnych i negatywnych wzorców osobowych w środowisku szkolnym badanego, system stosowanych kar i nagród, tempo nauczania adekwatne lub nieadekwatne do możliwości ucznia, atrakcyjność pobytu w szkole w stosunku do innych form aktywności), • źródła konfliktowych zaburzeń tkwiących w środowisku rówieśniczym i koleżeńskim dziecka (liczba kolegów mających za sobą sprawy w sądzie lub dokonujących różnych czynów naruszających zasady współżycia, o których badany wie, lecz które nie zostały ujawnione, więź emocjonalna z kolegami w klasie i innej grupie odniesienia, wzory zachowań społecznych prezentowane przez rówieśników i innych kolegów, przynależność do grup nieformalnych pozytywnych lub negatywnych, pozycja badanego w grupie koleżeńskej – przywódcza, podporządkowana, partnerska, rola grupy w zaspokajaniu potrzeb: bezpieczeństwa, satysfakcji, uznania, poczucia własnej wartości), • źródła konfliktowych zaburzeń tkwiących w warunkach społeczno-kulturowych i fizycznych (możliwość dostępu do grup, w których można realizować własne upodobania na miarę swoich możliwości, funkcjonowanie kontroli społecznej w środowisku zamieszkania i szkoły badanego, oddziaływanie wspólnot religijnych czy innych organizacji społecznych na danym terenie, rozbudowa infrastruktury kulturalnej na danym terenie); częstota i jakość prowadzonych w szkole zajęć na tematy nurtujące młodzież (dotyczące rozwoju jednostki ludzkiej, roli jednostki w społeczeństwie, zobowiązań społeczeństwa wobec jednostki, zadań człowieka XXI wieku); powszechność i dostępność na danym terenie wzorów zachowań międzyludzkich nacechowanych życzliwością i poszanowaniem drugiego człowieka oraz wzorów nacechowanych agresją, brutalnością, pogardą, nieufnością itd.

Przyglądając się w dalszym ciągu rozumieniu przez K. Ostrowską nieprzystosowania, dostrzegamy, że konkretne symptomy nieprzystosowania karzą zbadać indywidualne problemy jednostki, ponieważ „(...) diagnosta

²⁶ Ibidem.

musi sobie odpowiedzieć na pytanie: w jakim punkcie rozwojowym znajduje się dana osoba, a w związku z tym, jakimi dysponuje możliwościami fizycznymi, psychicznymi, społecznymi, duchowymi”²⁷. Według autorki, zdobywanie wiedzy na temat jednostki powinno polegać na formułowaniu następujących pytań: „Na jakim poziomie rozwoju znajduje się jej osobowość? Jakie warunki zewnętrzne i wewnętrzne konstytuują jej egzystencję? Jaki ma obraz siebie i świata? Jaki ma poziom rozumienia własnych procesów życiowych i procesów społecznych? Jaki jest poziom rozumienia empatycznego? Jakiej przejawia emocje w stosunku do siebie i innych? Jakie traumatyczne doświadczenia ma za sobą? Jakim systemem wartości się kieruje? Jaki jest poziom jej umiejętności psychologicznych: asertywności, rozwiązywania problemów, komunikacji interpersonalnej, wyrażania i odczytywania emocji własnych i innych osób? Jaki jest poziom poczucia krzywdy? Jaka jest gotowość do przebaczenia? Jaki jest kontekst kulturowy, ekonomiczny, w którym żyje?”²⁸.

Włączenie tych pytań wspiera zrozumienie znaczenia środowiska rodzinnego i jego wpływu na nabywanie norm społecznych, a także wartości moralnych. Właśnie wartości moralne, według K. Ostrowskiej, są w kulturze rodziny najważniejsze, ponieważ pozwalają „(...) młodemu człowiekowi stawać się coraz bardziej osobą”²⁹. Struktura rodziny i wynikający z niej zespół czynników chroniących i czynników ryzyka, system prawny, lokalna sieć wsparcia – nie powinny dopuszczać do zaistnienia niedostosowania bądź przestępczego stylu życia, który „(...) jest ostatnim ogniwem w długim łańcuchu nieprzystosowania społecznego”³⁰. Rodzinne środowisko wychowawcze tworzą matka, ojciec, dziecko/dzieci oraz to, co określa się mianem klimatu rodziny. Na klimat rodziny składają się miłość okazywana członkom rodziny, urzeczywistnianie wartości, a także postawy wobec dziecka rodziców i innych dorosłych przybywających do domu, ważnych wydarzeń życiowych (jednostkowych i społecznych) oraz życia ludzkiego w wymiarze ogólnym. Środowisko wychowawcze to także metody i techniki, którymi posługują się rodzice i dzieci, chcąc osiągnąć jakiś osobisty czy pozaosobisty cel³¹. To rodzina ma dbać o zapewnienie właściwych warunków rozwoju fizycznego

---

²⁷ Ibidem, s. 401.

²⁸ Ibidem.

²⁹ *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla rodziców i wychowawców*, praca zbiorowa pod red. K. Ostrowskiej, M. Ryś, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 1999, s. 154-155.

³⁰ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 22.

³¹ K. Ostrowska, M. Ryś, *Wychowanie do życia w rodzinie...*, s. 156-160.

i psychicznego dzieci oraz w porę reagować na sytuacje zagrażające jego prawidłowemu przebiegowi. Dlatego, kiedy dochodzi do niedostosowania i planowania działań resocjalizacyjnych, K. Ostrowska stwierdza, że rodzina ma bardzo duże znaczenie w procesie resocjalizacji. „Aby zminimalizować niebezpieczeństwo transmisji niepożądanych wzorów rodzinnych, podejmuje się działania profilaktyczne, zwłaszcza wobec młodzieży z grupy ryzyka wykazującej zaburzone zachowania i dewiacje społeczne. Podstawą działań korygujących i naprawczych jest diagnoza środowiska rodzinnego młodzieży poddanej wzmożonej opiece wychowawczej i resocjalizacyjnej”³².

Podobnie jest w przypadku środowiska rówieśniczego i kariery edukacyjnej. Wielu autorów³³ właśnie w środowisku rodzinnym widzi źródło nieprzystosowania społecznego. Badania tych autorów potwierdzają, że młodzież niedostosowana społecznie często wychowuje się w rodzinie niepełnej, rodzice są mało wrażliwi na problemy dziecka, a dzieci są świadkami konfliktów wewnątrzrodzinnych, przemocy i nadużywania alkoholu przez rodziców. W takim środowisku rodzinnym, które nie spełnia swej funkcji wychowawczej i ochronnej, a także przy braku pomocy ze strony szkoły oraz przy często obniżonym poziomie sprawności intelektualnej, mogą pojawiać się trudności w prawidłowym przystosowaniu społecznym i psychicznym, trudności w nauce, dzieci mogą nie zdobyć wykształcenia, a nawet nie ukończyć szkoły podstawowej, co dodatkowo zaburzy im start życiowy³⁴.

Warto podkreślić, że ustalenie symptomów nieprzystosowania i ich nasilenia powinno być równoczesne z ustaleniem pozytywnych aspektów funkcjonowania jednostki. Według K. Ostrowskiej, tylko takie postępowanie diagnostyczne może stworzyć właściwy i skuteczny model pracy resocjalizacyjnej i pozwolić na opracowanie wielokierunkowego programu oddziaływania modyfikującego zachowanie³⁵.

³² K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 218.

³³ H. Cudak, *Funkcjonowanie rodziny a nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 1998; A. Szymanowska, *Wpływ „czynników ryzyka” na przestępczość młodzieży*, „Problemy Poradnictwa Psychologiczno-Pedagogicznego” 2003, nr 1, s. 80-97; P. Dzieduszyński, *Nasilenie skłonności agresywnych i lęku oraz obraz własnej osoby u młodzieży z doświadczeniem przemocy w rodzinie*, [w:] *Zachowania dewiacyjne dziewcząt i kobiet*, praca zbiorowa pod red. I. Pospiszyła, R. Szczepanika, Wydawnictwo WSHE w Łodzi, Łódź 2007, s. 99-113; J. Nowak, *Psychospołeczne...*; D. Woźniakowska-Fajst, *Przestępczość nieletnich dziewcząt w świetle wyników badań*, „Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji” 2009, nr 14, s. 225-252.

³⁴ K. Ostrowska, *Postępowanie z nieletnimi...*, s. 402.

³⁵ Ibidem.

Diagnoza niedostosowania społecznego

K. Ostrowska zwraca uwagę, że aby udzielać właściwie i skutecznie wsparcia, niezbędne jest uzyskanie wiedzy o danej osobie lub grupie osób, której chcemy go udzielić. Istotne jest posiadanie umiejętności i znajomość technik rozpoznawania potrzeb drugiego człowieka. To pozwala na przeprowadzenie rzetelnej diagnozy jego potrzeb, problemów, doświadczeń, sytuacji oraz warunków, w których funkcjonuje, a także „silnych” cech osobowościowych i potencjału biopsychicznego³⁶. Ma to o tyle duże znaczenie, że zarówno proces socjalizacji, jak i sama natura ludzka są niezmiernie złożone i nie da się wyjaśnić kierunku zachowań jednostki, jej rozwoju i przystosowania, za pomocą jednego lub dwóch wymiarów osobowości. Przystępczość bowiem jest złożoną rzeczywistością, której warianty powinny być rozpoznane dla obiektywnego jej zrozumienia³⁷.

Ważnym aspektem tej diagnozy jest poznanie funkcjonowania rodziny i jej tendencji rozwojowych ze szczególnym zwróceniem uwagi na takie obszary, jak:

- „rodzaj i siła prezentowanych przez dorosłych członków rodziny wzorów wchodzenia w interakcje z innymi ludźmi: czy są to interakcje typu podmiot-podmiot, podmiot-przedmiot czy też przedmiot-przedmiot;
- rodzaj prezentowanych wzorów zachowania w sytuacjach trudnych;
- rodzaj i charakter więzi emocjonalnych pomiędzy wszystkimi członkami rodziny (ustalenie siły akceptacji i siły odrzucenia);
- rodzaj i charakter wzorów w zakresie komunikowania własnych stanów psychicznych, w tym również stanów emocjonalnych;
- rodzaj wzorów zaspokajania podstawowych potrzeb psychicznych i społecznych;
- zgodność uznawanych i deklarowanych postaw i systemu wartości z prezentowanymi zachowaniami;
- stopień zgodności pomiędzy prezentowanymi wzorami zachowań wszystkich członków rodziny;
- stopień i zakres rozbieżności pomiędzy dorosłymi członkami rodziny w odniesieniu do prezentowanych zachowań społecznych;

---

³⁶ L. Majewska-Opielka, *Droga do siebie. O miłości, wartościach naturalnych i nowej psychologii rozwoju*, Medium, Warszawa 1994.

³⁷ K. Ostrowska, *Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych. Analiza kryminologiczna*, PWN, Warszawa 1981, s. 117.

- subiektywne odczucie członków rodziny o stopniu zgodności pomiędzy ich zachowaniami społecznymi a zachowaniami znanych rodzin;
- stopień rozbieżności pomiędzy aspiracjami w zakresie osiągnięcia sukcesu, liczącego się w ich środowisku społecznym, a postrzeganymi możliwościami osiągnięcia sukcesu”³⁸.

Kolejnym obszarem warunkującym skuteczność diagnozy jest dokonanie właściwej charakterystyki osoby, przy czym za zmienne psychologiczne najbardziej diagnostyczne z punktu widzenia resocjalizacji i prognozy przyszłych zachowań społecznych uważa się następujące:

- wadliwa samokontrola emocjonalna i poznawcza;
- w stosunkach interpersonalnych przewaga przeżywania emocjonalnego nad opracowywaniem intelektualnym;
- brak odpowiedniego poziomu samoakceptacji;
- znaczne obniżenie poziomu odczuwania przeżyć i stanów innych ludzi, niski poziom empatii;
- wrogi, nieprzyjazny obraz świata, społeczeństwa i otaczającej rzeczywistości;
- nieodpowiedni do psychologicznej fazy rozwojowej stopień akceptacji swego miejsca w świecie (braki w rozwoju potrzeby sensu życia i rozumienia siebie);
- stałe, intensywne, subiektywne odczuwanie poczucia zagrożenia;
- braki w zakresie umiejętności przewidywania skutków swego działania dla siebie i innych;
- braki w zakresie antycypacji kary, a nawet brak wrażliwości na kary stosowane przez otoczenie;
- wysoki poziom podatności na sugestie i wpływy innych przy jednocześnie niskim poziomie samokontroli;
- wysoki poziom koncentracji na własnych przeżyciach, dążeniach, pragnieniach z równoczesnym występowaniem postawy roszczeniowej wobec innych;
- stałe, intensywne odczuwanie poczucia krzywdy doznawanej od innych, a jednocześnie braki w zakresie oceny własnego postępowania;
- niedostatki w zakresie formułowania i realizowania hierarchicznych i dalekich zadań, życie terażniejszością;
- przewaga natychmiastowych i krótkotrwałych reakcji nad złożonymi procesami podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów;

---

³⁸ K. Ostrowska, *Diagnozowanie psychologiczne...*, s. 71.

- braki w zakresie rozwoju postaw światopoglądowych przy jednoczesnym zaburzeniu w internalizacji norm moralnych i wartości ostatecznych³⁹.

Ważnym aspektem diagnozy, na który zwraca uwagę K. Ostrowska jest jej cel. Autorka pisze: „Jeżeli badacz stawia sobie za cel znalezienie dowodów potwierdzających winę (w ujęciu prawnym) badanego, by wykazać, że jest odpowiedzialny za popełniony czyn przestępczy i dopomóc sędziemu w orzeczeniu kary i warunków, w jakich ma się odbywać, to diagnoza będzie miała inny przebieg niż wtedy, gdy psycholog będzie jedynie starał się odpowiedzieć na konkretnie zadane pytanie sądu. Jeszcze inaczej diagnoza będzie przebiegała wtedy, gdy psycholog postawi sobie za cel opracowanie schematu resocjalizacyjnego z uwzględnieniem indywidualnych i środowiskowych czynników warunkujących. Uświadomienie sobie powyższych różnic może być nie bez znaczenia dla całego procesu diagnozowania i skutków, jakie będzie ono miało dla osoby badanej. Jednocześnie trzeba pamiętać, że przyjęcie tego czy innego modelu diagnozy i przesłanek teoretycznych może być uwarunkowane takimi czynnikami jak: wiek badanego, poziom wykształcenia, rodzaj popełnionego czynu przestępczego, to czy czyn przestępczy badany realizował sam czy z innymi, czasem jakim dysponuje psycholog, dostępnymi technikami psychologicznymi oraz uprzednimi doświadczeniami w praktyce diagnostycznej oraz wiadomościami teoretycznymi. Nie bez znaczenia jest to, czy przeprowadzona w wybranym schemacie diagnoza ma znaczące implikacje praktyczne, czy też nie, oraz czy pojęcia danej teorii są znane pracownikom wymiaru sprawiedliwości, czy też dana koncepcja jest im obca”⁴⁰.

Te wszystkie działania mają zmierzać do właściwego określenia obszarów zmian i oddziaływań, co możliwe jest tylko przez dokonanie szeregu rozpoznań (diagnostycznych) rzeczywistości, w którą zamierza się interweniować⁴¹. Chodzi o identyfikację symptomów i nasilenie mechanizmów niedostosowania społecznego, ale także ustalenie pozytywnych cech czy mechanizmów zachowania i funkcjonowania jednostki i jej otoczenia społecznego po to, by je wzmocnić w pracy resocjalizacyjnej. K. Ostrowska

---

³⁹ K. Ostrowska, D. Wójcik, *Teorie kryminologiczne*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1986, s. 11.

⁴⁰ K. Ostrowska, *Teoretyczne przesłanki diagnozowania psychologicznego w kryminologii*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1985, nr 21 (2), s. 125-126.

⁴¹ L. Pytka, *Narodziny i rozwój polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej*, „*Student Niepełnosprawny*” 2008, nr 8 (1), s. 11-38.

przyjmuje, że „(...) diagnozowanie psychologiczne w kryminologii jest procesem, który obejmuje, w oparciu o przyjęte założenia teoretyczne i schematy wnioskowania:

- a) stawianie i weryfikowanie hipotez wyjaśniających zachowanie jednostki,
- b) stawianie i weryfikowanie hipotez odnośnie możliwości i zasad modyfikowania niepożądanego zachowania, jak również postaw i systemu wartości,
- c) stawianie i weryfikowanie hipotez odnośnie zapewnienia niezbędnych warunków, psychologicznych i społecznych, dla rozwoju osobowości diagnozowanej jednostki”⁴².

Bardzo istotne dla autorki jest rozpoznanie „(...) celu, do którego jednostka dążyła, realizując przestępcze zachowanie; motywów, którymi kierowała się, wybierając tę formę zachowania; skutków, jakie dla samej jednostki i otoczenia bliższego lub dalszego, miał ten czyn; pozytywnych i negatywnych czynników psychologicznych i środowiskowych, które powinny być uwzględnione w procesie resocjalizacji (...)”. W kolejnym etapie należy przeprowadzić proces diagnozowania, aby sformułować ostateczną opinię „na temat przyczyn przestępczego zachowania, możliwości jego modyfikacji oraz zasad, według których powinien przebiegać proces modyfikacji zachowania i przyczyn do niego prowadzących”⁴³.

Kolejnym aspektem, który powinien być uwzględniany w planowaniu oddziaływań resocjalizacyjnych, jest „(...) przekonanie, że rozwój jednostki ludzkiej dokonuje się poprzez przechodzenie od tego, co biologiczne do tego, co duchowe (przekraczające człowieka i jego zmienność)”; przejście to jest „ (...) możliwe dzięki zetknięciu się «ja» z «otaczającymi innymi» i «światem wartości, idei, Boga»”. Mówiąc precyzyjniej: jest to możliwe dzięki włączeniu w rzeczywistość „ja” tego wszystkiego, co jest poza „ja”⁴⁴. Tego rodzaju przejście wiąże się z rozwojem jednostki, który może być wzmacniany lub osłabiany przez środowisko, ale także – rzeczywistość wartości i kultury. „Zakłócenia w schemacie rozwojowym (od funkcjonowania biologicznego do duchowego) w pierwszym rzędzie obejmują relacje pomiędzy «ja» i «otaczającymi innymi», gdyż świat wartości, idei, Boga jest niejako przez «innych» transmitowany. Dziecko narusza zasady współżycia z innymi wpięrow niż zna ich treść i zna

---

⁴² K. Ostrowska, *Diagnozowanie...*, s. 113.

⁴³ *Ibidem*, s. 13

⁴⁴ *Ibidem*, s. 116.

wartości, które stoją u podstaw norm współżycia społecznego. Z tego właśnie względu tak ważne jest, aby relacje między wyróżnionymi rzeczywistościami miały charakter nie tylko zwrotny, ale i przechodni. Można przyjąć, że jednostki, u których występują jedynie relacje typu zwrotnego, mogą częściej przejawiać zaburzenia w zachowaniu w stosunku do innych ludzi, gdyż brak im będzie tego, co W.B. Czudnowskij nazywa ponowną konkretyzacją wartości⁴⁵. Wydaje się także, że zaburzenia psychiczne w świetle tego modelu, można wytłumaczyć jako bardzo szybkie przenikanie rzeczywistości duchowej w rzeczywistość «ja» bez społecznego filtra⁴⁶.

Resocjalizacja jako plan zmiany

Wszelkie oddziaływania resocjalizacyjne podejmowane wobec osób niedostosowanych społecznie mają na celu wyeliminowanie z repertuaru jednostki zachowań patologicznych, likwidowanie konfliktów i zahamowanie jej rozwoju psychospołecznego, wzrost poziomu wglądu w siebie, stymulację dojrzewania osobowości oraz budowę odporności na stres i wpływy środowiska podkulturowego⁴⁷. W psychologii patologii społecznej czy zaburzenia funkcji społecznych rozumiane są przede wszystkim jako źródło cierpienia i samotności. W tym kontekście, wszelkie oddziaływania resocjalizacyjne rozumiane będą jako zespół oddziaływań pedagogiczno-psychologicznych, nakierowany na zmianę zachowań z nieprzystosowanych społecznie na takie, które będą zgodne z normami społecznymi, wartościami, dobrem innych i własnym. To właśnie ten obszar rozważań, jako szczególny dział psychologii – psychologia resocjalizacyjna, której celem ma być wskazanie kierunków pracy dla tak rozumianych oddziaływań resocjalizacyjnych, stał się przedmiotem pracy badawczej i naukowej prof. K. Ostrowskiej⁴⁸.

Tego rodzaju rozumienie resocjalizacji wpisuje się w polską myśl rozważań naukowych na temat kierunków resocjalizacyjnych opisywanych

---

⁴⁵ W.B. Czudnowskij, *Psychologiczne badania nad stałością osobowości*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, pod red. J. Reykowskiego, O. Owczynnikowej, K. Obuchowskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977, s. 161.

⁴⁶ K. Ostrowska, *Diagnozowanie...*, s. 116.

⁴⁷ G. Kudlak, *Przesłanki pracy resocjalizacyjnej w aspekcie wielowymiarowego podejścia do osoby ludzkiej*, „Seminare” 2014, nr 35 (1), s. 122.

⁴⁸ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 17.

m.in. przez takich autorów jak: Cz. Czapów⁴⁹, L. Pytka⁵⁰, H. Machel⁵¹, I. Niewiadomska⁵². Osiągnięcie zmiany ma w kontekście resocjalizacji oznaczać poprawę moralną, całościowe uzdrowienie jednostki, sięgające w zabiegach poprawczych nie tylko jurydycznego, lecz także etycznego wymiaru winy i kary, które H. Machel określa jako cele maksimum, czyli – skutek najbardziej pożądanym. Warunkiem jego osiągnięcia jest jednak całościowe oddziaływanie na osobę we wszystkich aspektach doświadczanych przez nią trudności przystosowawczych⁵³.

W tym znaczeniu I. Obuchowska mówi o rozwoju jednostki. Rozwój zakłada pojawienie się zmian osobowości stanowiących osobistą realizację osoby, która wychodzi bezpośrednio od niej, a nie tylko zmianę dokonującą się wewnątrz pod wpływem wydarzeń zewnętrznych. Rozwój osobowości jest wynikiem podążania przez podmiot własną drogą ukierunkowaną na wyznaczone przez siebie wartości. Zmiany rozwojowe powinny prowadzić jednostkę do odzyskiwania coraz większej sprawności, wytwarzania nowych właściwości i wzbogacania jej świata wewnętrznego, pobudzania altruizmu w zakresie osobistych orientacji, niezależności wobec własnego stanu emocjonalnego oraz odczuwania satysfakcji ze swoich działań⁵⁴.

Cz. Czapów zwrócił uwagę, że istotą resocjalizacji jest samorealizacja człowieka przez wykorzystanie jego mocnych stron (talentów i zdolności) w procesie rozwoju i optymalnej, wtórnej socjalizacji⁵⁵. J. Kwaśniewski⁵⁶ nazywa to wykorzystaniem naturalnej odporności i potencjałów ludzkich oraz wykorzystaniem pozytywnych środków w zapobieganiu dewiacjom i patologiom. Ma to związek z myślą psychologii humanistycznej, która mówi, że każdy człowiek obdarzony jest niepowtarzalnym, osobistym potencjałem, a sensem ludzkiego istnienia jest życie i możliwość rozwijania się. Myśl ta, rozwinięta została w tzw. teorii zasobów, która mówi

⁴⁹ Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa 1978.

⁵⁰ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2008.

⁵¹ H. Machel, *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 174-192.

⁵² I. Niewiadomska, *Znaczenie zasobów psychospołecznych w procesie resocjalizacji*, [w:] *Problemy współczesnej resocjalizacji*, pod red. L. Pytki, B.M. Nowaka, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2010, s. 57-65.

⁵³ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjne*, Arche, Gdańsk 2003, s. 21-23.

⁵⁴ I. Obuchowska, *Adolescencja*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, praca zbiorowa pod red. B. Harwas-Napierały, J. Trempały, PWN, Warszawa 2000, t. II, s. 163-201.

⁵⁵ Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa 1978.

⁵⁶ J. Kwaśniewski, *Profilaktyka społeczna; związki ze stylami polityki społecznej oraz implikacje dla nauki*, [w:] *Zachowania dewiacyjne i kierunki oddziaływań*, „Prace IPSiR UW”, t. III, Warszawa 1979.

o szeregu zasobów, jakie posiada jednostka, a które decydują o sposobie i jakości przystosowania człowieka do otaczającego świata⁵⁷. Ważne jest również inwestowanie w zasoby, co zapobiega ich utracie, rekompensuje doznane straty i pozwala uzyskiwać nowe zasoby. Według tej teorii, jednostki z większymi zasobami są mniej narażone na ich utratę i mają większe możliwości powiększania zysków. Mając na uwadze te zasoby, I. Niewiadomska⁵⁸ wskazuje na rolę stresu w powstawaniu zachowań społecznych. Chroniczny stres ogranicza korzystanie z indywidualnych zasobów, a nawet generuje negatywne konsekwencje, takie jak: nerwice, choroby psychosomatyczne, zachowania autodestrukcyjne, a także wzmożone używanie środków psychoaktywnych. Dzięki poczynionym obserwacjom można jednak wyznaczyć kierunki pomocy zmierzające do poprawy sytuacji życiowej i zastosować konstruktywne strategie zaradcze. W resocjalizacji ma to szczególne znaczenie w planowaniu i organizowaniu terapii. Wykorzystanie zasobów adaptacyjnych w terapii wydaje się zatem niezwykle cenne, szczególnie w kontekście zwiększenia zdolności do zachowania, inwestowania i promowania tych zasobów. Wszak celem jest tutaj „stawanie się bardziej człowiekiem” na płaszczyźnie rozwoju samoświadomości, więzi z innymi ludźmi oraz twórczego uczestnictwa w świecie⁵⁹.

Myśl tę rozwija także Lesław Pytka⁶⁰, przypominając koncepcję edukacji inkluzyjnej, która zakłada, że główny akcent kładzie się na organizację środowiska w taki sposób, aby dostosować je do specyficznych potrzeb osób z zaburzeniami przystosowania, zmarginalizowanych i przestępców. Chodzi o skupienie się na człowieku i jego potrzebach, a nie na formach oddziaływania. Podejście autora oparte jest na rozpoznaniu, że każdy człowiek uczy się i rozwija indywidualnie, w różnym tempie, zatem należy mu stworzyć takie warunki rozwoju, które odpowiadałyby jego potrzebom, z uwzględnieniem różnych dysfunkcji i ograniczeń⁶¹. Przewidywanym efektem działań inkluzyjnych w ramach określonej polityki wychowawczej i penitencjarnej powinna być zmiana interakcji społecznych i niektórych wymiarów tożsamości osobowej, którą od pewnego czasu

---

⁵⁷ S.E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, Gdańsk 2006.

⁵⁸ I. Niewiadomska, op. cit., s. 58.

⁵⁹ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 13.

⁶⁰ T. Zacharuk, *Resocjalizacja w warunkach edukacji inkluzyjnej*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 221-222.

⁶¹ Ibidem, s. 223.

nazywa się „twórczą resocjalizacją”⁶². By mogła być realizowana, Marek Konopczyński postuluje konieczność zmiany założeń podstawowych. Autor ten proponuje odrzucić korekcyjno-naprawczy model działań resocjalizacyjnych na rzecz kreatywnego budowania nowej tożsamości człowieka na bazie istniejących w nim potencjałów poznawczych, emocjonalnych i operacyjnych⁶³.

Takie rozumienie człowieka bliskie jest K. Ostrowskiej. Rozważa ona naturę resocjalizacji i pomocy człowiekowi, zwracając uwagę na konieczność uwzględnienia i rozważenia pojęcia socjalizacji, rozumianego jako proces, w którym dokonuje się internalizacja norm, wartości i wzorców zachowania. Proces ten realizuje się w konkretnej rzeczywistości, dotyczy konkretnej osoby i ma związek z konkretnymi instytucjami, które go realizują, np. z: rodziną, przedszkolem, szkołą, rówieśnikami, środowiskiem lokalnym, środkami masowego przekazu (poszerzonymi o Internet), środowiskiem uczelnianym, środowiskiem pracy, osobami znaczącymi, kulturą i religią. Według autorki, tym ma się zajmować psychologia resocjalizacji rozumiana jako ta część psychologii, która „(...) opisuje, wyjaśnia i przewiduje, a następnie proponuje kierunki i sposoby zmian motywacji i zachowań, które określane są jako zachowania o charakterze przestępczym, nieprzystosowania społecznego, dewiacyjnym w sensie ujemnym”⁶⁴. Ważnym aspektem jest też uwzględnienie harmonijnego rozwoju człowieka, przystosowania do środowiska i zapewnienia odpowiedniego funkcjonowania stymulatorów rozwoju. Psychologia resocjalizacyjna stawia tu sobie bardzo konkretne pytania o człowieka, o czynniki oddziałujące na motywację, o jego deficyty, a także optymalne formy pomocy i uzyskiwania zaangażowania w proces zmiany. Autorka formułuje je następująco:

- Kim jest osoba określona jako nieprzystosowana społecznie, sprawca przestępstwa, dewiant negatywny?
- Które z czynników psychofizycznych i psychologicznych oddziałują na motywację, zachowania, przyjęty styl działania?

---

⁶² M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja środowisku otwartym. Koncepcja heurystyczna*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, pod red. I. Pospiszyla, M. Konopczyńskiego, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2007, s. 88.

⁶³ M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja: zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 19.

⁶⁴ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 3.

- Które z czynników środowiskowych determinują motywację i zachowania w sposób doprowadzający osobę do bycia nieprzystosowaną, przekraczającą normy społeczne i prawne?
- Jaka jest zależność czynników (ich udział) psychofizycznych, psychicznych i środowiskowych dla ukształtowania motywacji i zachowań, które powinny być objęte procesem zmian?
- Jaki jest deficyt strukturalny i funkcjonalny czynników psychofizycznych, psychologicznych i środowiskowych, utrudniających lub uniemożliwiających osiągnięcie pożądanego przez społeczeństwo poziomu rozwoju (jego różnych aspektów)?
- Jakie procedury należy zastosować wobec osób nieprzystosowanych, przestępców, dewiantów, by dobrowolnie zaangażowały się w proces zmiany własnej motywacji i zachowań⁶⁵?

K. Ostrowska odnosi powyższe pytania do modelu osoby, którą rozumie jako wyjątkową i unikalną wśród istot żywych, z akcentem na fakt „bycia w świecie i ze światem” oraz zanurzenie w transcendencji i „bycie z sobą”⁶⁶. Ma to związek z myślą Mieczysława Lubańskiego i jego rozumieniem człowieka, jako istoty moralnej, czyli mającej świadomość tego, że wszystkie jej czynności są wykonywane świadomie i dobrowolnie, i podlegają ocenie z punktu widzenia dobra i zła, przy czym nikt nie może człowieka zwolnić z tej odpowiedzialności⁶⁷. Stąd postulat autorki do uczenia się bycia jednostką moralną, co może dokonać się przez trwanie i wprowadzanie w życie wartości oraz gotowość ponoszenia odpowiedzialności za sposób ich urzeczywistniania, a także za wybór jednych a odrzucanie innych. Takie rozumienie człowieczeństwa w psychologii rozwojowo-dynamicznej ma prowadzić do „stawania się bardziej człowiekiem”, bez względu na to, w jakiej sytuacji życiowej dany człowiek się znajduje. Dlatego model resocjalizacji prezentowany przez K. Ostrowską zakłada rozwój samoświadomości osób resocjalizowanych, zdolność odbudowania więzi z innymi ludźmi, twórcze włączanie się w uczestnictwo świata oraz wejście w świat transcendencji czy – osobowo rozumianego Boga⁶⁸. Taki model rozumienia człowieka może być inspiracją do opra-

---

⁶⁵ Ibidem, s. 10.

⁶⁶ Ibidem, s. 27.

⁶⁷ M. Lubański, *Człowiek istota moralna*, [w:] *System wartości i zdrowie psychiczne*, praca zbiorowa pod red. B. Hołysta, Warszawa 1990, s. 38-47.

⁶⁸ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 29.

cowania rzetelnej diagnozy psychologicznej w wymiarze pozytywnym (potencjałów rozwojowych) i w wymiarze negatywnym (zaburzeń rozwojowych) oraz zaplanowania efektywnych działań wychowawczych i resocjalizacyjnych⁶⁹.

Wsparcie społeczne

Istotnym czynnikiem warunkującym skuteczność resocjalizacji penitencjarnej jest wsparcie społeczne, czyli pomoc kierowana do poszczególnych osób lub grup w sytuacjach trudnych, których samodzielnie nie są w stanie konstruktywnie rozwiązać. Krystyna Ostrowska określa wsparcie społeczne jako proces „podczas którego jedna osoba lub grupa osób ułatwia innej osobie lub grupie zaspokojenie jej potrzeb fizycznych, psychicznych i duchowych lub zewnętrznych w pokonywaniu utrapień, trudności, frustracji i stresu dnia codziennego”⁷⁰. Autorka wymienia następujące rodzaje i formy wsparcia, w zależności od rodzaju występujących trudności i ich uwarunkowań:

- informacyjne – przekazywanie niezbędnych informacji w celu osobistego zaangażowania się w zaspokojenie potrzeb, podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów i konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych; dotyczy ono wszystkich dziedzin ludzkiego życia w wymiarze biologicznym, psychicznym, społecznym i duchowym;
- emocjonalne – koncentruje się na empatycznym rozumieniu i odczuwaniu przez osoby je świadczące sytuacji osoby, która nie radzi sobie z zadaniami rozwojowymi, oczekiwaniami i wymaganiami życia społecznego, respektowaniem i internalizowaniem norm moralnych, społecznych, obyczajowych, prawnych; nie potrafi radzić sobie z lękiem, poczuciem krzywdy, niedowartościowaniem, poczuciem winy;
- wartościujące – polega głównie na okazywaniu uczuć uznania, akceptacji; potwierdzaniu znaczenia i wartości danej osoby dla życia społecznego;
- moralne – polega na udzielaniu pomocy w urzeczywistnianiu wartości, które dana osoba ceni, lecz sama nie jest w stanie przeciwstawić się

---

⁶⁹ Ibidem, s. 34.

⁷⁰ Ibidem, s. 285.

zewnątrznym naciskom, powodującym zachowania sprzeczne z określonymi wartościami i normami;

- duchowe – jego celem jest ułatwianie poznania, rozumienia oraz realizowania potrzeb transcendentnych, religijnych;
- materialne – dostarczanie różnego rodzaju środków materialnych ułatwiających readaptację społeczną⁷¹.

Autorka dokładnie wyjaśnia, co rozumie przez słowa – określone rodzaje wsparcia. Otóż wsparcie informacyjne ma polegać na działaniach wspierających, tj. „(...) pomoc w pisaniu pism urzędowych kierowanych do instytucji państwowych, samorządowych, społecznych, nauka pisania cv, przekazanie informacji, gdzie i w jaki sposób można i należy szukać pomocy w zakresie zaspokojenia potrzeb higienicznych materialnych, żywnościowych, opieki zdrowotnej, leczenia uzależnień itp., przekazanie informacji, w jaki sposób poszukiwać źródeł zatrudnienia, przekazanie informacji, w jaki sposób uregulować swoje zobowiązania dotyczące posiadania dowodu tożsamości i innych wymaganych prawem dokumentów, przekazanie informacji, w jaki sposób uregulować swoje zobowiązania wobec rodziny i innych osób, czy instytucji. Wsparcie materialne: zaopatrzenie w żywność lub talony na zakup żywności, zaopatrzenie w środki higieniczne, zaopatrzenie w lekarstwa i przyrządy wspomagające funkcjonowanie organizmu, zaopatrzenie w garderobę, zaopatrzenie w bilety komunikacji miejskiej niezbędne przy poszukiwaniu pracy. Wsparcie psychiczne: uczenie umiejętności opanowywania i wyrażania emocji, uczenie autoprezentacji i zasad komunikacji interpersonalnej opartej na kulturze słowa, gestów, symboli itp., uczenie pracy zespołowej, uczenie odpowiedzialności za własne działania wobec siebie i innych. Wsparcie emocjonalne: akceptacja osoby niezależnie od jej aktualnego statusu społecznego, niwelowanie barier w dostępności do wsparcia informacyjnego i materialnego, ustalanie katalogu aprobowanych i nieaprobowanych form zachowań interpersonalnych, powierzanie i egzekwowanie zadań, wyrażanie zaufania i życzliwości, pomoc w formułowaniu celów i oczekiwań, podwyższanie poczucia własnej wartości, opartego na autentycznych działaniach pozytywnych. Wsparcie duchowe: pomoc w rozpoznaniu preferowanego systemu wartości na podstawie celów i dążeń życiowych oraz ideału osobowościowego, pomoc w poznaniu i zrozumieniu celu i sensu

---

⁷¹ K. Ostrowska, *Doświadczenie, perspektywy, ograniczenia w działalności organizacji pozarządowych na przykładzie Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”*, [w:] *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, „Forum Penitencjarne” 2013, dodatek specjalny, s. 315.

życia, pomoc w zrozumieniu i odkryciu swoich własnych odniesień do sfery religijnej, moralnej, transcendentnej, pomoc w nawiązaniu kontaktów z osobami duchownymi, o ile osoba korzystająca ze wsparcia wyrazi takie życzenie, pomoc w zrozumieniu sensu cierpienia, wyrzeczenia, ofiary”⁷².

Takie rozumienie pomocy i potrzeb osób skazanych wpisuje się w postrzeganie przez K. Ostrowską człowieka skazanego, nie jako pilnie strzeżonego przez wyspecjalizowane służby więzienne i prawo, czy nikomu niepotrzebnego i zagrażającego, lecz jako człowieka, który potrzebuje pomocy. U podstaw działalności pomocowej ma zawsze leżeć obrona interesów więźnia jako osoby, co ma się przejawiać w podejmowaniu takich działań, jak: obrona więźnia przed nadużyciami ze strony nadzorujących wykonanie kary pozbawienia wolności, ułatwienie odzyskania wolności, pomoc materialna, złagodzenie materialnych i fizycznych warunków więziennych, pomoc moralna i duchowa, która wiąże się albo z podtrzymywaniem na duchu, dodawaniem siły w znoszeniu więziennych ograniczeń, albo ukazywaniem, że czas pobytu w więzieniu to czas milczenia, ciężkiej pracy, zadekretowanej pokuty, namysłu nad swoim działaniem i życiem. Kara więzienia powinna mieć zaplanowany charakter i oddziaływać wychowawczo na skazanego. Odbywanie kary to nie tylko czas namysłu, izolacji od ludzi, lecz także czas wychowawczej pracy ze skazanym, wspieranie go i prowadzenie do rozwoju w kierunku przejęcia odpowiedzialności za swoje działania i życie, a także samodzielne funkcjonowanie społeczne i dalszy rozwój. Ma się to dokonywać zarówno w warunkach izolacyjnych, które uwzględniają kategorię zmiany⁷³, jak i poprzez szeroko rozumianą profilaktykę prowadzoną w systemie resocjalizacji pozainstytucjonalnej, szczególnie predeliktualnej, czyli wyprzedzającej pewne patologiczne stany i zjawiska społeczne lub niedopuszczającej do ich rozwinięcia⁷⁴.

---

⁷² Ibidem, s. 315-316.

⁷³ T. Wolan, *Sprawność organizacyjna placówek wychowawczo-resocjalizacyjnych w aspekcie reguł uczenia się przez doświadczenie (raport z badań)*, [w:] *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, praca zbiorowa pod red. F. Kozaczuka, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 65-83.

⁷⁴ W. Kędzierski, *Organizacyjno-prawne i psychospołeczne uwarunkowania resocjalizacji instytucjonalnej (wybrane aspekty)*, [w:] *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, praca zbiorowa pod red. F. Kozaczuka, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 302-306.

Wolontariat jako forma wsparcia społecznego

Jednym z ważniejszych czynników warunkujących skuteczność resocjalizacji penitencjarnej jest wsparcie społeczne. Istotnym warunkiem wsparcia społecznego jest nie tylko działalność instytucjonalna, lecz także wolontariat, którego istotą jest „(...) uznanie, że człowiek i zaspokojenie jego potrzeb biologicznych, społecznych, psychicznych, duchowych oraz zmiana sytuacji życiowej jest w centrum zainteresowań i działania (...)”. Takie podejście nie zawsze jest możliwe w działaniach zinstytucjonalizowanych, gdzie dochodzi do konfliktu interesów instytucji i osoby. W działaniu opartym i wychodzącym z przyjętych formalno-prawnych zasad, nie zawsze potrzeby ludzkie są na pierwszym miejscu; często cała machina działania nakierowana jest na realizację zadań, z których instytucja jest rozliczana. W działaniach wolontariackich liczy się każdy pojedynczy człowiek i każda, nawet najmniejsza zmiana w jego sytuacji życiowej, poprawiająca jego kondycję”⁷⁵.

Istotnym aspektem działań wolontaryjnych jest uznanie, że pomaganie jest osobową relacją pomiędzy wspierającym i wspieranym, czyli uznanie podmiotowości osób potrzebujących. To wymaga od pomagających pełnego zaangażowania nie tylko w pomoc, lecz także we własny rozwój, w tym budowanie „(...) odpowiednich kompetencji osobistych (umiejętności psychologicznych i właściwości moralnych) oraz eksperckich, czyli wiedzy o problemach osób nieprzystosowanych społecznie, uzależnionych i naruszających prawo oraz wiedzy i umiejętności o sposobach przekazywania, nauczania i stosowania różnych metod rozwiązywania problemów interpersonalnych i intrapersonalnych”⁷⁶. Troska o własny rozwój osób, które pomagają, ma wielkie znaczenie, ponieważ udzielanie pomocy jest jednocześnie urzeczywistnieniem wielu „wartości ogólnoludzkich, takich jak szacunek dla innych, życzliwość, odpowiedzialność za siebie i innych, solidarność z najsłabszymi, wykluczonymi, marginalizowanymi, szacunek dla życia człowieka, a także wartość służenia innym, bycia dla innych i z innymi”⁷⁷.

K. Ostrowska do najważniejszych działań pomocowych, szczególnie w stosunku do osób poddawanych resocjalizacji w warunkach zamkniętych

---

⁷⁵ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 187.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 188.

⁷⁷ *Ibidem*.

ośrodków resocjalizacyjnych, zakładów poprawczych lub zakładów karnych, zalicza:

- „pomoc w podtrzymywaniu i naprawieniu relacji interpersonalnych z bliskimi,
- pomoc w zrozumieniu celu zastosowanego środka lub kary kryminalnej,
- pomoc w nabyciu motywacji do zmiany własnego systemu wartości, akceptacji norm moralnych i prawnych, nabycia umiejętności rozwiązywania na drodze legalnej konfliktów i osiągnięcia celów,
- pomoc w nabyciu motywacji do zmiany wzorców zachowania, a także dostarczenie pożądaných społecznie wzorców zachowań,
- pomoc w otwarciu się na zainteresowanie własnym rozwojem we wszystkich wymiarach: fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym.
- pomoc w pokonywaniu trudności związanych z nabywaniem wiadomości szkolnych, umiejętności zawodowych,
- pomoc w odkryciu własnych zdolności i możliwości ich rozwijania,
- pomoc w rozwiązywaniu wybranych konkretnych sytuacji rodzinnych.

Cele te mogą być realizowane za pomocą różnych środków, w zależności od kwalifikacji osób będących członkami stowarzyszeń i organizacji świadczących pomoc osobom skazanym⁷⁸.

Naukowe rozważania na temat pomocy i wolontariatu stały się dla K. Ostrowskiej inspiracją do osobistego zaangażowania w pomoc osobom skazanym, w tym pracy społecznej na rzecz więźniów i ich rodzin w ramach Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”. Przez wiele lat jako członek zarządu głównego, a potem także wieloletnia prezes zarządu głównego, autorka dbała o realizowanie celu stowarzyszenia, jakim jest „(...) udzielanie wszechstronnej pomocy osobom pozbawionym wolności, społeczna readaptacja po zwolnieniu z zakładów penitencjarnych, a także pomoc rodzinom osób pozbawionych wolności, inspirowanie i uczestnictwo w zapobieganiu przestępstw i wykluczeniu społecznemu; prowadzenie działalności mediacyjnej, w tym łagodzenie następstw popełnionych przestępstw, zgodnie z założeniami Rady Europy; wpływanie na humanizowanie wykonywania kar⁷⁹”. Jak pisze K. Ostrowska – „«Patronat» realizuje się w kilku ważnych formach aktywności. Stowarzyszenie, podobnie jak inne organizacje pozarządowe na początku

---

⁷⁸ Ibidem, s. 189.

⁷⁹ Statut Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”, <http://patronatpiaseczno.org/statut.pdf>

lat dziewięćdziesiątych, samorzutnie podjęło inicjatywę zorganizowania i prowadzenia, tam gdzie były sprzyjające warunki, współpracy z instytucjami samorządowymi i publicznymi, schronisk dla osób opuszczających zakłady karne i nie mających własnego miejsca zamieszkania, które w momencie opuszczenia zakładu karnego stawały się osobami bezdomnymi. W bieżącym roku mija dwadzieścia sześć lat od tej inicjatywy”⁸⁰.

Działania K. Ostrowskiej jako prezesa Zarządu Głównego Stowarzyszenia „Patronat” koncentrowały się na wspieraniu pracy ośrodków terenowych stowarzyszenia, głównie w Warszawie, Zielonej Górze, Piasecznie, Białymstoku i do niedawna Olsztynie oraz Gdańsku. Obejmowały wszechstronną pomoc więźniom i ich rodzinom, którą K. Ostrowska opisuje przede wszystkim w organizowaniu następujących zadań:

- Prowadzenie dwóch schronisk (w Warszawie i Białymstoku) dla osób opuszczających zakłady karne i niemających lokalu mieszkalnego, a więc dla tych, którzy po opuszczeniu zakładu karnego stają się automatycznie osobami bezdomnymi.
- Prowadzenie punktów pomocy postpenitencjarnej w Warszawie i Zielonej Górze (do czasu zawieszenia działalności także w Olsztynie oraz Gdańsku). Realizowane zadania w tym obszarze polegają na udzieleniu pomocy rzeczowej, materialnej w postaci żywności i bonów żywnościowych, ubrań, materiałów higienicznych. Z okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocnych, staraniem wolontariuszy i dzięki życzliwości pracowników naukowych Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, przygotowywane były paczki świąteczne. Prowadzona była obsługa korespondencji z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności, a także zakup materiałów piśmienniczych i znaczków pocztowych, usługi ksero oraz wyjątkowo zapomogi pieniężne na leki, wyrobienie dowodu osobistego, zakup odzieży oraz prowadzenie szkoleń, doradztwa psychologiczno-pedagogicznego, porad prawnych czy mediacji.
- Prowadzenie świetlicy dla dzieci z rodzin osób skazanych i zagrożonych wykluczeniem (Zielona Góra). Do świetlicy uczęszczają dzieci w wieku 6–13 lat, w liczbie 23. Prowadzone są zajęcia związane z nauką szkolną oraz programy profilaktyczne rozwijające różne formy zainteresowań i umiejętności społecznych i psychologicznych. Organizuje

---

⁸⁰ K. Ostrowska, *Doświadczenie, perspektywy...*, s. 318.

się także programy wspierające umiejętności wychowawcze rodziców: terapię pedagogiczną, „szkołę dla rodziców” itp.

- Prowadzenie szkoleń, kursów aktywizacji zawodowej i poprawienia komunikacji interpersonalnej czy przystosowania społecznego m.in. dla opanowania agresji bądź radzenia sobie z alkoholem będąc kierownicą (Warszawa, Białystok, Zielona Góra, Olsztyn).
- Zajęcia integracyjne dla rodzin i dzieci (Gdańsk, Zielona Góra). Spotkania integracyjne z rodzinami odbywają się w jednostkach penitencjarnych z okazji dnia dziecka i świąt Bożego Narodzenia. Są one inicjowane przez „Patronat”, ale przy wydatnej pomocy funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakładach karnych w: Sztumie, Kwidzynie, Gdańsku, Malborku, Wejherowie, Stargardzie Gdańskim. Inny charakter miały spotkania integracyjne organizowane przez Oddział w Zielonej Górze, które nakierowane były na kobiety odbywające karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Krzywańcu; był to 7-dniowy pobyt osadzonych matek z ich dziećmi. W czasie turnusu prowadzono warsztaty specjalistyczne dotyczące nabywania umiejętności wychowawczych, przekazywania uczuć, komunikacji interpersonalnej. Był to pilotażowy program realizowany w latach 2006-2007.
- Mediacje (Zielona Góra) prowadzone były w ramach działalności punktu pomocy postpenitencjarnej i dotyczyły najczęściej konfliktów rodzinnych.
- Wspieranie działalności kulturalnej i twórczości na terenie zakładów karnych (Gdańsk, Warszawa), m.in. wydano drukiem tomik wierszy jednego ze skazanych.
- Upowszechnianie programów profilaktycznych, np. przeciwdziałających agresji. Członkowie Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat” już kolejny rok organizują w Areszcie Śledczym w Zielonej Górze zajęcia z treningu zastępowania agresji⁸¹.

Podane przykłady działań podejmowanych przez Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” wpisują się w prawie stuletnią tradycję niesienia pomocy i wielorakiego wsparcia osobom pozbawionym wolności i ich rodzinom. Jednak, jak podkreśla K. Ostrowska, stowarzyszenie to nieustannie „(...) poszukuje i modyfikuje swoje formy działania tak, by były one odpowiedzią na potrzeby współczesnego człowieka i wpisywały się

---

⁸¹ Ibidem, s. 318-320.

w modernizujące zmiany wymiaru sprawiedliwości i więziennictwa, polityki społecznej i istniejącego ustawodawstwa.

Dziś, w porównaniu do początków działalności „Patronatu”, okresu dwudziestolecia międzywojennego i czasów II wojny światowej, jest to nie tylko inna populacja, do której adresujemy naszą działalność, ale także znacznie rozszerzone cele i zadania. Nie ograniczają się one jedynie do niesienia pomocy i wsparcia emocjonalnego, informacyjnego, psychologicznego i moralnego czy materialnego, ale obejmują działania, takie jak: readaptacja, reintegracja, resocjalizacja, wyjście z bezdomności i bezrobocia⁸². Ma to o tyle duże znaczenie w całym systemie pomocy postpenitencjarnej państwa polskiego, że pomoc tego rodzaju prawie całkowicie jest scedowana na organizacje pozarządowe. I choć organizacje te, jak na skromne środki finansowe świetnie sobie z tym zadaniem radzą, to powstają jednak obawy, które K. Ostrowska opisuje następująco: „(...) To w efekcie prowadzi do sytuacji, w której osoby działające non-profit stają się petentami w długiej kolejce do urzędów państwowych i samorządowych po pomoc dla swojej działalności, a nie odwrotnie, gdzie urzędy realizujące swoją konstytucyjną powinność zabiegają o pomoc obywateli zorganizowanych w stowarzyszenia, które bezinteresownie ofiarują swoją pracę”⁸³. W ten sposób autorka podkreśla ważność działalności społecznej tego typu organizacji, a także zwraca uwagę, że mają one wspierać państwo i samorządy, a nie wyręczać je w ich konstytucyjnych obowiązkach⁸⁴.

Skuteczność resocjalizacji a zmiany społeczne

Ważnym aspektem pomocy, na jaki zwraca uwagę K. Ostrowska, jest wnikliwe i profesjonalne rozpoznanie potrzeb osób, którym chcemy pomóc. W tym celu należy prawidłowo dokonać rozpoznania diagnostycznego, które jest niezbywalnym warunkiem właściwego oddziaływania resocjalizacyjnego⁸⁵. Jak zauważa J. Sztuka, ma to znaczenie w skuteczności podejmowanych działań resocjalizacyjnych: „W przypadku

---

⁸² Ibidem s. 317.

⁸³ Ibidem, s. 321.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ E. Wysocka, *Wybrane problemy diagnozy niedostosowania społecznego – obszary, modele, zasady i sposoby rozpoznawania zjawiska*, „Chowanna” 2006, nr 2, s. 16.

resocjalizacji jako zmiany społecznej przynależności, skuteczność będziemy rozpatrywali w zależności od tego, czy udało się nam wygasić zachowania antyspołeczne bądź brak zainteresowania podkulturą przestępczą, wbudowując w to miejsce pozytywnie realizowane role społeczne lub nawiązanie albo wzmocnienie relacji z rodziną, wychowawcą, kuratorem. Takie aspekty skuteczności resocjalizacji podkreślają m.in. Kazimierz Pospiszył, Anetta Jaworska, Aleksandra Szymanowska czy Franciszek Kozaczuk⁸⁶. Uzupełniając tę myśl, K. Ostrowska zwraca uwagę i uwypukla znaczenie klimatu społecznego instytucji realizujących misję pomocy osobom zagrożonym demoralizacją oraz realizowane przez nie cele i zadania wyrażone w konkretnych formach działalności oraz w programach resocjalizacyjnych⁸⁷. Ma to bowiem przekładać się na skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych, które w najprostszym ujęciu polegają na interwencji, czyli celowym działaniu podejmowanym z zewnątrz, w celu przywrócenia osoby w trudnościach do stanu akceptowalnego z punktu widzenia obowiązujących norm funkcjonowania społecznego. Zakończony sukcesem proces resocjalizacji pozwala sprawcy na powrót do społeczeństwa jako jego pełnoprawnego i samodzielnie funkcjonującego uczestnika. Umożliwia osobie spełnianie jej potrzeb, rozwój i samorealizację bez naruszania powszechnie przyjętych norm i zasad zachowania. Stąd tak ważne jest, by postrzegać podejmowane działania resocjalizacyjne nie jako służące społeczeństwu, lecz przede wszystkim służące osobie⁸⁸. Tak rozumie też proces resocjalizacji K. Ostrowska, która określa go jako „(...) zespół oddziaływań o charakterze pedagogiczno-psychologicznym, nakierowanych na zmianę tych zachowań, które na podstawie przyjętych kryteriów zostały zaklasyfikowane jako przejawy nieprzystosowania społecznego, demoralizacji, przestępczości, czy dewiacji”⁸⁹. H. Machel określa ten proces jako osiągnięcie celu możliwie najbardziej zbliżonego do postaci maksimum, czyli inaczej – chodzi o poprawę samosterowania⁹⁰. Ma to dać jednostce siłę, by po wyjściu na wolność przeciwstawić się naciskom środowiska, z którego wyszła. Będzie to jednak trudne bez szeroko rozumianych zmian społecznych na rzecz ograniczenia nieprzystosowania społecznego,

---

⁸⁶ J. Sztuka, *Perspektywa efektywności w resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, nr 21 (1), s. 89.

⁸⁷ K. Ostrowska, *Postępowanie z nieletnimi...*, s. 395.

⁸⁸ G. Kudlak, *Przesłanki pracy...*, s. 118.

⁸⁹ K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna...*, s. 13.

⁹⁰ H. Machel, *Więzienie jako instytucja...*, s. 23.

przestępczości i dewiacji⁹¹. Tylko taka droga daje szansę na opracowanie rzetelnych i systemowych poszukiwań skutecznych programów, mających znaczenie dla resocjalizacji i profilaktyki. Zmiany te muszą dokonać się w następujących obszarach:

1. „Dbałość o poziom społecznej świadomości dotyczącej współodpowiedzialności za stawanie się coraz bardziej człowiekiem każdego z jej członków Zakładu to znacznie większą niż aktualnie troskę o dostarczenie społeczeństwu wiedzy o warunkach rozwoju człowieka we wszystkich jego wymiarach: fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym”.
2. „Dbałość o wysoki poziom świadomości całego społeczeństwa na temat tego, że jego ważność, siła, rozwój, trwanie, spójność, bezpieczeństwo tkwi w uznaniu wartości życia ludzkiego na każdym etapie jego rozwoju i wspólnym tworzeniu możliwości dla bezpieczeństwa i dążenia do szczęścia wszystkich jego członków. Oznacza to kształtowanie przez rodziców, wychowawców i inne autorytety postawy uznającej, że każda jednostka ludzka jest bardzo cenna, podobnie jak ważny jest jej prawidłowy rozwój. A także to, że każdy wnosi swój jedyny i niepowtarzalny wkład, jest wyzwaniem i pomocą dla innych w danym okresie czasu i konkretnej przestrzeni”.
3. „Dbałość o poziom solidarności i akceptowania oraz rozwijania różnych form pomocy dla tych członków społeczeństwa i ich rodzin, którzy wykazują słabszą niż ogół kondycję biologiczną, psychiczną, społeczną, materialną i duchową”.
4. „Dbałość o to, by instytucje państwowe i samorządowe uznały, że dynamika szeroko pojętych procesów społecznych może powodować u niektórych członków społeczeństwa dezintegrację biologiczną, psychiczną, społeczną czy duchową. Oznacza to, że powołane do tego instytucje państwowe i społeczne mają obowiązek nie tylko karać, ale i pomagać. W dotychczasowej praktyce najczęściej spycha się te osoby na obrzeża życia społecznego, zamyka w instytucjach resocjalizacyjnych, wychowawczych (zakładach poprawczych, więzieniach, domach dziecka, ośrodkach wychowawczych) i uznaje, że np. problem tzw. niepoprawnych przestępców, dewiantów jest rozwiązany. Z punktu

---

⁹¹ K. Ostrowska, *Warunki pozytywnej resocjalizacji...*, s. 116.

widzenia zarówno dobra społecznego, jak i dobra jednostki jest to rozwiązanie nie tylko niewystarczające, ale wręcz szkodliwe⁹².

Urzeczywistnienie i zrealizowanie tych warunków, jak zauważa K. Ostrowska, „(...) wymaga wszechstronnej edukacji wszystkich warstw społecznych: dzieci, młodzieży, dorosłych, starszych, pracujących i niepracujących, pełniących odpowiedzialne funkcje państwowe i samorządowe, zaangażowanych w organizacje społeczne i pracujących w instytucjach wymiaru sprawiedliwości. Problematyka procesów wykluczenia, marginalizowanie, wyrzucanie poza nawias życia społecznego członków danej społeczności, powinna być obecna w kształceniu ogólnokształcącym na wszystkich etapach i kształceniu akademickim na wszystkich kierunkach. Takie podejście wynika w naturalny sposób ze strategii nazywanej współcześnie inwestycją w kapitał ludzki. Jest to też stymulowana zmiana w kontekście społecznym. Zmiana, która ma sprzyjać ograniczaniu liczby dewiantów, przestępców, nieprzystosowanych społecznie⁹³.

Inwestycja w kapitał ludzki, o którym pisze autorka, ma polegać także na uznaniu „zdolności każdego człowieka, na wszystkich etapach jego cyklu życiowego, do przekraczania barier zewnętrznych blokujących lub uniemożliwiających mu stawanie się coraz bardziej człowiekiem i coraz bardziej zintegrowaną osobowością”, co „w języku polityki z lat ostatnich oznacza tyle, że trzeba ułatwić człowiekowi podjęcie odpowiedzialności za swój osobowościowy i człowieczy rozwój⁹⁴.

Zasoby adaptacyjne i ich znaczenie w resocjalizacji

Istotnym aspektem w pracy resocjalizacyjnej jest wykorzystanie zasobów adaptacyjnych osób zgłaszających się po pomoc. Jak wspomniano wielokrotnie w poprzednich rozdziałach, działania naprawcze mają sens, jeśli mają na celu stawanie się bardziej człowiekiem, szczególnie na płaszczyźnie rozwoju samoświadomości, więzi z innymi ludźmi oraz twórczego uczestnictwa w świecie. „Nastawienie resocjalizacji na korektywną zmianę parametrów społecznych i osobowych, wyposażanie w możliwości przystosowawcze oraz rozwijanie i kreowanie potencjałów może sprzyjać wytworzeniu u sprawcy nowego stosunku do otaczającej

---

⁹² Ibidem, s. 124-125.

⁹³ Ibidem, s. 125.

⁹⁴ Ibidem.

rzeczywistości społecznej, którą zaczyna zauważać w kategoriach sytuacji akceptowalnych i rozwiązywalnych. Możliwe staje się ponadto otrzymanie nowych kompetencji poznawczo-osobowych pozwalających na rozwiązywanie wielu sytuacji życiowych, w tym sytuacji trudnych. Ostatecznie, tworzy się prawdopodobieństwo, iż sprawcy mogą wykorzystać tę zmianę np. po odbyciu kary pozbawienia wolności. Pojawia się tym samym szansa na osiągnięcie pewnego stopnia sukcesu resocjalizacyjnego w wyniku oddziaływań penitencjarnych. Zgodnie z filozofią psychologii humanistycznej, każdy człowiek obdarzony jest niepowtarzalnym, osobistym potencjałem, a sensem ludzkiego istnienia jest życie i możliwość rozwijania się. Istnieje szereg zasobów, jakie posiada jednostka, które decydują o sposobie i jakości przystosowania człowieka do otaczającego świata⁹⁵. Z punktu widzenia filozofii i psychologii humanistycznej, każdy człowiek obdarzony jest niepowtarzalnym, osobistym potencjałem, a sensem ludzkiego istnienia jest życie i możliwość rozwijania się⁹⁶. Rozwój, w aspekcie pracy resocjalizacyjnej, ma prowadzić do przywrócenia nadziei na bycie szczęśliwym i przyczyniania się do szczęścia innych⁹⁷.

Zmiana ta musi się jednak dokonać także w kontekście zmian społecznych i duchowych. Uwzględnienie kontekstu pod kątem treści i elementów, które go tworzą, pozwala w pełni rozpoznać klimat i warunki, w których przebiega egzystencja ludzka. Możemy tu wymienić kontekst rodzinny, regionalny, koleżeński, szkolny, parafialny, stowarzyszeniowy, narodowy, globalizacyjny czy cyberprzestrzeni. Tylko rzetelne poznanie tych kontekstów i ich wpływu na jednostkę, a także wzajemne reakcje pomiędzy tymi kontekstami, pozwalają na dogłębne odkrycie przyczyn zachowania danego człowieka; są bowiem „fundamentem, na którym jednostka buduje swój plan życia”⁹⁸.

Szczególnie istotnym dla zmiany kontekstem jest wg Krystyny Ostrowskiej duchowość rozumiana jako zbiór wartości i celów pozwalająca na zrozumienie sensu życia i stworzenie relacji do Boga⁹⁹. Autorka wskazuje, że taki obszar jak system wartości jest czynnikiem motywacyjnym dla podejmowania działań zgodnych z porządkiem

---

⁹⁵ G. Kudlak, *Przesłanki pracy...*, s. 124.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 125.

⁹⁷ K. Ostrowska, *Warunki pozytywnej resocjalizacji...*, s. 126.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 23.

⁹⁹ K. Ostrowska, *Postępowanie z nieletnimi...*, s. 407

prawnym¹⁰⁰. To system wartości wraz z emocjami i wzorami zachowań autorka uznaje za fundament poczucia sensu życia, satysfakcji życiowej i szczęścia. Odrzucanie normatywnych modeli resocjalizacji, dotyczących funkcjonowania człowieka jako osoby rozwijającej się, samoświadomej, dążącej do szczęścia, spełnienia się, poszukującej celu i sensu życia, jest przyczyną krytyki, a nawet odrzucania koncepcji resocjalizacji zarówno w nauce, jak i w praktyce¹⁰¹. Dlatego ważnym aspektem w pracy resocjalizacyjnej jest wydobywanie zasobów i potencjałów tkwiących w każdym człowieku i budowanie na nich strategii resocjalizacyjnej. Aby to wyjaśnić, K. Ostrowska powołuje się na fragment przypowieści o drzewie figowym (Łk 13, 6-9) i pisze o trzech przesłankach płynących z tego opisu, które mają znaczenie w resocjalizacji. „Pierwsza odnosi się do potrzeby cierpliwości wobec braku u niektórych członków społeczeństwa oczekiwanych pozytywnych wskaźników stawania się coraz bardziej pełnym, zintegrowanym człowiekiem. Cierpliwość potrzebna jest przede wszystkim dlatego, że rozwój poszczególnych osób przebiega w różnym tempie i w zależności od zewnętrznych warunków może podlegać zaburzeniom, regresji, fiksacji. Druga przesłanka wskazuje na potrzebę «okopania», tzn. nowego odkrycia i rozpoznania wewnętrznej struktury jednostki ze szczególnym uwzględnieniem tego, co może powodować prawidłowy rozwój w kierunku integracji wszystkich czterech wymiarów człowieka: biologicznego, psychicznego, społecznego i duchowego. Trzecia przesłanka dotyczy potrzeby zmiany środowiska zewnętrznego pod kątem dostarczenia tych niezbędnych warunków, które pozwolą odkrytym wcześniej pozytywnym czynnikom ujawnić swoje właściwości, tempo i dynamikę. Tymi właściwościami mogą być pewne uzdolnienia, np. muzyczne, artystyczne, sportowe, manualne. Może to być niewłaściwe ukierunkowanie pozytywnych właściwości sfery poznawczej czy emocjonalnej, np. krytycznego myślenia, które przerodziło się w krytykanctwo; wrażliwości na cierpienie, która została ograniczona jedynie do wybranych osób, np. z niepełnosprawnością fizyczną; wytrzymałości fizycznej ujawniającej się w znoszeniu bólu fizycznego; perfekcjonizmu w czynach o znamionach przestępczych; nadwrażliwości emocjonalnej przybierającej postać sentymentalizmu i dominującego mechanizmu poznawania rzeczywistości”¹⁰².

---

¹⁰⁰ K. Ostrowska, *System wartości, strategie działania i emocje jako czynniki motywacyjne w kierunku zachowań zgodnych z normami społecznymi i prawnymi*, „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja” 2015, nr 28, s. 54.

¹⁰¹ K. Ostrowska, *Warunki pozytywnej resocjalizacji...*, s. 117-118.

¹⁰² Ibidem, s. 120-121.

Znaczenie przebaczenia w procesie resocjalizacji

Ciekawym zagadnieniem z obszaru duchowości, jaki podejmuje K. Ostrowska, jest przebaczenie¹⁰³, które – jak pisze autorka – „(...) potrzebne jest winowajcy, ale także skrzywdzonemu, poszkodowanemu. Brak przebaczenia powoduje samoudręczenie, zadawanie sobie dodatkowych urazów. Przyczynia się do utraty zaufania do innych, izolacji od innych, postrzegania świata jako wrogiego, budowania postaw obronnych (...). Przebaczenie, jako proces uzdrawiania relacji międzyludzkich, międzyosobowych, przynależy do wymiaru duchowego, czyli rzeczywistości etyczno-religijnej, transcendentnej. Nie jest ono jedynie umiejętnością psychologiczną podobną do tych, które pozwalają rozpoznawać emocje, kontrolować je czy utrzymywać dobre relacje z innymi. Przebaczenie wymaga wielu umiejętności psychologicznych i właśnie dlatego ich kształtowanie jest ważne. To ich opanowanie daje szansę wejścia na poziom rozwoju duchowego. Przebaczenie jako dyspozycja duchowa jest swoistym łącznikiem pomiędzy więzią z innymi ludźmi a więzią ze światem Transcendencji, przede wszystkim z Istotą Najwyższą, Bogiem. Rozwój człowieka, przechodząc przez kolejne etapy i fazy, dokonuje się dzięki temu, że ewoluuje od dominacji rzeczywistości biologicznej w okresie przed urodzeniem i w pierwszych latach po urodzeniu do dominacji sfery duchowej korzystającej z rozwiniętej sfery psychicznej i społecznej. Przebaczenie nie jest swego rodzaju umiejętnością psychologiczną, której możemy się dzisiaj nauczyć na tzw. warsztatach psychologicznych, ale z wielu umiejętności psychologicznych zdobytych w ten sposób możemy korzystać, aby przebaczenie mogło się wypełnić. Przebaczenie można traktować jako pożądaną, cenny stan uzdrawiający relacje międzyludzkie. A urzeczywistnianie tej wartości to świadomy proces poprawiania, naprawiania, ulepszania, przywracania dobrych relacji z innymi osobami lub samym sobą. Przebaczenie jako proces ma ścisły związek z doznawaniem niesprawiedliwości, krzywdy, poniżenia, cierpienia, urazu, zranienia”¹⁰⁴.

Przebaczenie jest procesem, który „rozwija się wraz z rozwojem całej osobowości w warstwie psychicznej, społecznej i duchowej. Wymaga bowiem takich psychologicznych umiejętności jak empatia, rozpoznawanie

---

¹⁰³ K. Ostrowska, *Psychologiczna analiza procesu przebaczenia w aspekcie wiary chrześcijańskiej*, [w:] *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, praca zbiorowa pod red. K. Ostrowskiej, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 1998, s. 50-54.

¹⁰⁴ K. Ostrowska, *Warunki pozytywnej resocjalizacji...*, s. 405-406, 408.

stanów emocjonalnych i potrzeb innych, rozumienie zachodzących procesów psychicznych i ogólnego funkcjonowania człowieka. Nie oznacza ono negowania doznawanej krzywdy, nie jest mechanizmem obronnym typu zaprzeczania, wypierania. Jest natomiast świadomym procesem przywracania na nowo zerwanych relacji z drugim człowiekiem i w ogóle z ludźmi. Proces przebaczenia można przedstawić w postaci pewnego schematu: wypowiedzenie doznanej krzywdy, opisanie tego, co się wydarzyło, określenie winy, próba zrozumienia winy krzywdziciela, szukanie okoliczności i czynników wskazujących na jakieś odniesienie do dobra, które miało być osiągnięte kosztem ofiary, odkrycie w sobie człowieczego powinowactwa z winowajcą, powierzenie swojej sprawy Istocie Najwyższej, przekreślenie, wymazanie z pamięci doznanej krzywdy (nie zdarzenia), «wyciągnięcie ręki do winowajcy». Owo wyciągnięcie ręki może mieć także swoje dalsze następstwa, takie jak np. próba wspólnego działania na rzecz jakiegoś dobra, udzielenie potrzebnego sprawcy wsparcia informacyjnego, emocjonalnego, moralnego, duchowego, psychicznego, materialnego, w stosunku do osób wierzących modlitwa za krzywdziciela i siebie”¹⁰⁵.

Jak uważa K. Ostrowska, „przebaczenie ma fundamentalne znaczenie w relacjach interpersonalnych, w społecznościach i grupach ludzkich, w sytuacjach zachowań naruszających dobro innych przez agresję, kradzieże, włamania, rozbój, kłamstwa, oszczerstwa; gotowość i umiejętność przebaczenia i zapominania urazów wydaje się, szczególnie obecnie, bardzo potrzebna i staje się ważnym zadaniem wychowania, samowychowania, profilaktyki i resocjalizacji”¹⁰⁶.

Podsumowanie

Jak wykazano w niniejszym opracowaniu, K Ostrowska w swoim życiu zawodowym w umiejętny sposób łączyła pracę nad teoretycznymi aspektami resocjalizacji i wszystkich obszarów wspierających działania resocjalizacyjne z praktyką, która koncentrowała się na pomocy osobom skazanym i ich bliskim. We wszystkich inicjatywach i działaniach z wielkim naciskiem przypominała o niezbywalnej godności i potrzebie

---

¹⁰⁵ K. Ostrowska, *Postępowanie z nieletnimi...*, s. 408.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 404.

podmiotowego traktowania każdego człowieka. Trafnie określa to Miłosz Mółka mówiąc, że istotą takiego podejścia jest troska o to, by osoby poddawane procesowi resocjalizacji „(...) same były w stanie postrzegać siebie w kategoriach osobowych – jestem «kimś», a nie w kategoriach rzeczowych określanych zaimkiem «coś», jestem «czymś»”¹⁰⁷. Ten sposób myślenia o osobach skazanych czy zagrożonych niedostosowaniem społecznym, do których skierowana jest pomoc, reprezentuje swoim życiem i pracą K. Ostrowska. Pomoc w odzyskiwaniu straconego człowieczeństwa ma być realizowana w aspektach: fizycznym, psychicznym, społecznym, a także duchowym, który uznawany jest przez wielu autorów¹⁰⁸. Taka integracja wymienionych sfer jest szansą odzyskania przez osobę wykluczoną nowego znaczenia i jakości życia. Promowanie aspektu duchowości i jego znaczenia w procesie zmiany życia staje się dzisiaj bardzo ważnym kierunkiem w psychologii.

Wymiar duchowy jest dla K. Ostrowskiej centralnym wymiarem gwarantującym „całościowość funkcjonowania egzystencji”, jest też traktowany za najbardziej osobisty¹⁰⁹. Potencjał człowieka w sferze duchowości może się rozwijać w ciągu całego życia, choć jest on zależny także od okoliczności zewnętrznych. Okazuje się, że są takie sytuacje życiowe, które znacząco mogą przyczynić się do wzrostu duchowości, a tym samym poprawy stanu zdrowia. W określonych warunkach obserwuje się wyrazisty przyrost duchowości. Takimi wydarzeniami mogą być np. wydarzenie kryzysowe, osadzenie w więzieniu czy też przeżywanie przez osobę pobytu w więzieniu bliskiej osoby¹¹⁰.

Troska o człowieka oraz towarzyszenie mu w trudnej i kryzysowej sytuacji, bez względu na czyn, nie jest łatwym zadaniem. Po pierwsze – społeczne odrzucenie i piętnowanie może być przeszkodą, po drugie – przyjęcie pomocy przez samych skazanych lub ich bliskich może być utrudnione ze względu na brak takiego doświadczenia w ich dotychczasowym życiu. Okazuje się często, że osoby te doświadczały w życiu głównie odrzucenia, marginalizacji, traum czy potępienia. Pomoc tej grupie społecznej jest okazją doświadczenia „nowej jakości relacji, co może sprzyjać procesowi przywrócenia samoświadomości zarówno w odniesieniu

---

¹⁰⁷ M. Mółka, *Między inkluzją a ekskluzją w resocjalizacji. Perspektywa biograficzna w pedagogicznej refleksji nad readaptacją społeczną*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2018, s. 15.

¹⁰⁸ I. Heszen-Niejodek, E. Gruszczyńska, *Wymiar duchowy człowieka, jego znaczenie w psychologii zdrowia i jego pomiar*, „Przegląd Psychologiczny” 2004, nr 47 (1), s. 15.

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. 18.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 17.

do własnego istnienia, jak i innych ludzi”¹¹¹. K. Ostrowska wprost nazywa tę pomoc osobom powierzonym naszej trosce – miłością. Tylko postawa miłości, która jest specyficzną relacją, bez względu na to co jest trudne, bolesne, nieznośne, nieakceptowane, opiera się – jak pisze autorka, powołując się na Ericha Fromma – na poznaniu, trosce, odczuwaniu odpowiedzialności za tę osobę i darzeniu jej szacunkiem¹¹². Taka postawa pomagających jest szansą dla skazanych na „(...) przepracowanie bólu doświadczonego w życiu własnym, jak i bólu zadanego innym: bliskim czy swoim ofiarom”¹¹³.

Wrażliwość i troska o człowieka jest dla K. Ostrowskiej konkretnym, godnym podziwu przykładem, w jaki sposób obecność drugiej osoby, która pomaga, może być najbardziej przekonującym „dowodem” akceptacji ludzkiego istnienia¹¹⁴. Każdy z nas jest powołany do rozwoju i zmiany, a tym samym do odkrywania istoty człowieczeństwa i „(...) doświadczania siebie jako osoby zdolnej odkrywać sens swojej egzystencji i samodzielnego kierowania sobą oraz kształtowania własnej osobowości”¹¹⁵.

Samo stworzenie warunków zmiany nie oznacza tej zmiany. W personalistycznym rozumieniu nadrzędną zasadą jest wolność każdego człowieka, który może, ale nie musi, skorzystać ze zmian, które mu się proponuje i umożliwia. Stąd wzmacnianie własnego zaangażowania osób potrzebujących pomocy w zmianę jest ważnym aspektem oddziaływań resocjalizacyjnych i wychowawczo-naprawczych. Ma to znaczenie szczególnie w różnorodności kontekstów życia osób, do których skierowana jest pomoc (kontekst fizyczny, psychiczny, społeczny i duchowy). Wsparcie całościowe, a więc nastawione na obejmowanie możliwie wszystkich tych kontekstów już na etapie planowania, staje się nadrzędnym zadaniem pomagania. W tym znaczeniu K. Ostrowska termin „pozytywna resocjalizacja” czy „profilaktyka” odnosi do „(...) wymogu bezwzględnego uwzględnienia przesłanek antropologicznych (konceptji człowieka), socjologiczno-psychologicznych, tzn. kontekstu społecznego, w jakim funkcjonuje i kondycji psychofizycznej, kontekstu duchowego, tj. celu i sensu ludzkiego życia, przeznaczenia do szczęścia i nieśmiertelności w treściach oraz konkretnych oddziaływaniach programów naprawczych”¹¹⁶.

---

¹¹¹ G. Kudlak, *Przesłanki pracy...*, s. 120-121.

¹¹² K. Ostrowska, *Warunki pozytywnej resocjalizacji...*, s. 127.

¹¹³ G. Kudlak, *Przesłanki pracy...*, s. 121.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ M. Mółka, *Między inkluzją...*, s. 15.

¹¹⁶ K. Ostrowska, *Warunki pozytywnej resocjalizacji...*, s. 130.

Bibliografia

- Andrzejuk A., *Jaki personalizm? Szerokie i wąskie rozumienie*, [w:] *Personalizm a súčasnosť. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*, praca zbiorowa pod red. P. Dancáka, D. Hruška, M. Rembierz, R. Šoltés, Prešov 2010.
- Bartnik Cz., *Personalizm*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2000.
- Cudak H., *Funkcjonowanie rodziny a nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 1998.
- Czapów Cz., *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa 1978.
- Czudnowskij W.B., *Psychologiczne badania nad stałością osobowości*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, praca zbiorowa pod red. J. Reykowskiego, O. Owczynnikowa, K. Obuchowskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977.
- Dec I., *Personalizm czy personalizmy?*, [w:] *Osoba i realizm w filozofii. Zadania współczesnej metafizyki*, praca zbiorowa pod red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2002.
- Dec I., *Personalizm*, [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, pod red. nac. Andrzej Maryniarczyk, t. VIII, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2007.
- Dec I., *Personalizm w filozofii (próba systematyzacji)*, „Biblioteka Teologii Fundamentalnej” 2008, nr 3.
- Dzieduszyński P., *Nasilenie skłonności agresywnych i lęku oraz obraz własnej osoby u młodzieży z doświadczeniem przemocy w rodzinie*, [w:] *Zachowania dewiacyjne dziewcząt i kobiet*, praca zbiorowa pod red. I. Pospiszyla, R. Szczepanika, Wydawnictwo WSHE w Łodzi, Łódź 2007.
- Granat W., *Personalizm chrześcijański*, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1985.
- Heszen-Niejodek I., Gruszczyńska E., *Wymiar duchowy człowieka, jego znaczenie w psychologii zdrowia i jego pomiar*, „Przegląd Psychologiczny” 2004, nr 47 (1).
- Hobfoll S.E., *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Ilnicka R.M., *Środowiskowy kontekst niedostosowania społecznego młodzieży*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2008.
- Jordan M., *Środowisko rodzinne młodzieży o zaburzonej socjalizacji*, [w:] *Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, praca zbiorowa pod red. Z. Jasińskiego, Z. I. Mudreckiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004.
- Kędzierski W., *Organizacyjno-prawne i psychospołeczne uwarunkowania resocjalizacji instytucjonalnej (wybrane aspekty)*, [w:] *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, praca zbiorowa pod red. F. Kozaczuka, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.

- Kiereś B., *Personalizm w pedagogice*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2016, nr 2.
- M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja w środowisku otwartym. Koncepcja heurystyczna*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, pod red. I. Pospiszyla, M. Konopczyńskiego, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2007.
- M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja: zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7.
- Kudlak G., *Przesłanki pracy resocjalizacyjnej w aspekcie wielowymiarowego podejścia do osoby ludzkiej*, „Seminare” 2014, nr 35 (1).
- Kusztal J., *Odpowiedzialność nieletnich w prawie polskim*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży. Skrypt dla studentów pedagogiki resocjalizacyjnej*, praca zbiorowa pod red. B. Urbana, Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Mysłowice 2004.
- Kwaśniewski J., *Society and Deviance in Communist Poland*, St. Martins, New York 1984.
- Lubański M., *Człowiek istota moralna*, [w:] *System wartości i zdrowie psychiczne*, praca zbiorowa pod red. B. Hołysta, Warszawa 1990.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Arche, Gdańsk 2003.
- Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1.
- Majewska-Opiełka L., *Droga do siebie. O miłości, wartościach naturalnych i nowej psychologii rozwoju*, Medium, Warszawa 1994.
- Mółka M., *Między inkluzją a ekskluzją w resocjalizacji. Perspektywa biograficzna w pedagogicznej refleksji nad readaptacją społeczną*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2018.
- Niewiadomska I., *Znaczenie zasobów psychospołecznych w procesie resocjalizacji*, [w:] *Problemy współczesnej resocjalizacji*, pod red. L. Pytki, B.M. Nowaka, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2010.
- Nowak J., *Psychospołeczne uwarunkowania przestępczości dziewcząt*, Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej, Elbląg 2008.
- Obuchowska I., *Adolescencja*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, praca zbiorowa pod red. B. Harwas-Napierały, J. Trempały, t. II, PWN, Warszawa 2000.
- Ostrowska K., *Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych. Analiza kryminologiczna*, PWN, Warszawa 1981.
- Ostrowska K., *Teoretyczne przesłanki diagnozowania psychologicznego w kryminologii*, „Studia Philosophiae Christianae” 1985, nr 21 (2).
- Ostrowska K., *Diagnozowanie psychologiczne nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży*, [w:] K. Ostrowska, E. Milewska, *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1986.

- Ostrowska K., Ryś M. (red.), *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla rodziców i wychowawców*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 1999.
- Ostrowska K., *Psychologiczna analiza procesu przebaczenia w aspekcie wiary chrześcijańskiej*, [w:] *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, praca zbiorowa pod red. K. Ostrowskiej, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 1998.
- Ostrowska K., *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2008.
- Ostrowska K., *Postępowanie z nieletnimi z perspektywy psychologii humanistycznej*, „Archiwum Kryminologii” 2008, nr XXIX-XXX.
- Ostrowska K., *Warunki pozytywnej resocjalizacji*, [w:] *Resocjalizacja wobec tajemnicy zła*, praca zbiorowa pod redakcją K. Biel, M. Sztuki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010.
- Ostrowska K., *Doświadczenie, perspektywy, ograniczenia w działalności organizacji pozarządowych na przykładzie Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”*, [w:] *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, „Forum Penitencjarne” 2013, dodatek specjalny.
- Ostrowska K., Wójcik D., *Teorie kryminologiczne*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1986.
- Paszkievicz A., *Problemy uczniów niedostosowanych społecznie. Analiza historii życia pensjonariuszy Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Difin, Warszawa 2012.
- Pytka L., *Narodziny i rozwój polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Student Niepełnosprawny” 2008, nr 8 (1).
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2008.
- Seligman M., *Helplessness*, W.H. Freeman, San Francisco 1975.
- Seligman M., *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*, Free Press, New York 2002.
- Seligman M., *Optymizmu można się nauczyć*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2010.
- Sztuka J., *Perspektywa efektywności w resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, nr 21 (1).
- Szymanowska A., *Wpływ „czynników ryzyka” na przestępczość młodzieży*, „Problemy Poradnictwa Psychologiczno-Pedagogicznego” 2003, nr 1.
- Turlej S., *Młodzież społecznie niedostosowana*, WSiP, Warszawa 1982.
- Wolan T., *Sprawność organizacyjna placówek wychowawczo-resocjalizacyjnych w aspekcie reguł uczenia się przez doświadczenie (raport z badań)*, [w:] *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, praca zbiorowa pod red. F. Kozaczuka, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

- Woźniakowska-Fajst D., *Przestępczość nieletnich dziewcząt w świetle wyników badań*, „Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji” 2009, nr 14.
- Wysocka E., *Wybrane problemy diagnozy niedostosowania społecznego – obszary, modele, zasady i sposoby rozpoznawania zjawiska*, „Chowanna” 2006, nr 2.
- Wysocka E., *Diagnoza w resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2008.
- Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.
- Zacharuk T., *Resocjalizacja w warunkach edukacji inkluzyjnej*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1.
- Zaremba K., *Charakterystyka nieprzystosowania społecznego młodzieży podsądnej*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, t. XXVII.

Netografia

Statut Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”, Pobrane ze strony: <http://patronatpiaseczno.org/statut.pdf>, (dostęp: 12.07.2020).

